

vi människor

Nr 3/1976
Årgång 28
Kr. 4:—

● Sexualbrotts-
utredningen:
Vem utmanar
till våldtäkt?

● Kvinnor i
andra länder

● LÄSBILAGA

SVENSKA KVINNORS VÄNSTERFÖRBUNDS TIDNING

vi människor

Nr 3 1976 Arg. 28

VI MÄNSKOR

Adolf Fredriks Kyrkogata 12,
Box 3120, 103 62 Sthlm
Tel: 08/20 37 56

Månd—fred kl 10—14

Redaktör

I LOUISE WALDÉN

Redaktionskommitté

Eva Palmaer Katja Waldén Har-
riet Clayhills Vivan Nyström
Bodil Österlund Gunilla Myrberg

Ansvarig utgivare

VALBORG SVENSSON

Layout Birgit Lundin

Annonser Erik Winnå

Utkommer med 6 nr per år

Prenumeration 20 kr helår

Postgiro 5 13 23 - 4

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB
Borås 1976

SVENSKA KVINNORS

VÄNSTERFÖRBUND

Box 3120, 103 62 Sthlm

Tel: 08/20 37 56

Månd—fred kl 10—14

Medlemsavgift 20 kr per år

Postgiro 5 13 23 - 4

Ett modernt
civiltryckeri med
fotosättning, offset,
boktryck, rotation,
bokbinderi och distribution.

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB

Allégatan 59, 501 02 Borås
Telefon 033/11 70 30

Stockholmskontor

Kammakargatan 66
111 24 Stockholm
Telefon 08/20 14 19

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Svenska Kvinnors Vänsterförbund har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnornas likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

Förbundet vill verka för fullständig likställdhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande i full utsträckning på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet; för erkännande av och respekt för kvinnornas värdighet i familj och samhälle.

Förbundet vill verka för samarbete mellan kvinnor i alla länder och med all kraft deltaga i strävandena att uppnå och befästa en varaktig fred, allt framtidsarbets grundval.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish women's left federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund (KDV).

KDV hade 1969 anslutna organisationer i 90 länder med omkring 200 miljoner medlemmar.

KDV har nu tillerkänts konsultativ status I (tidigare hette det A) hos FN:s ekonomiska och sociala råd. Endast 16 organisationer har denna status vilken innebär rätt att yttra sig vid rådets sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SOMMAR STÄNGT

på SKV och Vi Mänskor

21 juni—14 augusti

men vi har post- och
telefonjour så du kan alltid
nä oss.

Posten hämtar vi 1—2 gånger i veckan och telefonvakt har vi hela tiden. Och så samlar vi krafter och idéer för en höst av studier, aktioner och välmåttade Vi Mänskor-nummer

HA EN SKÖN SOMMAR
OCH VÄL MÖTT I HÖST
Valle, Louise, Bodil

Innehåll:

Ledare.....	3
Aktuellt, Från läsarna	4—5
Fria aborten hotad i England .	6
Sexualbrottsutredningen.	
Hjördis Levin.....	7
SKV-kvällar om tonår.....	12
Ararat. Birgit Lundin.....	14

KVINNOR I ANDRA LÄNDER:

Kuba. Gunilla Myrberg.....	16
Chile. Allendekommitténs kvinnogrupp	20
Vietnam. Karin Lentz	22
Sicilien.....	25
Sydafrika, Brasilien.....	26—27

LÄSBILAGA:

Sommartid, lästid, Marie Nilsson.....	28
Tove Ditlevsen. Katja Waldén.....	30
Jag står här och stryker. Novell av Tillie Olsen.....	32
Recensioner.....	38
För Indokinas kvinnor och barn	47

SKV-resa till Uzbekistan

SKV planerar i höst tillsammans med Förbundet Sverige—Sovjetunionen en resa till Moskva och Uzbekistan med besök i Tasjkent, Samarkand och Buchar.

Tid: 9—22 oktober. Antal deltagare: 30

Pris: ca 2.500:— I priset ingår resor, hotell i 1:a klass dubbelrum, helpension, studiebesök och sightseeing. (Hotell i Moskva i turistklass.)

Frågor och prel. anmälan tas emot av SKV, tel. 08/20 37 56 eller Lennart Prottas, Förbundet Sverige—Sovjetunionen, tel. 08/44 06 02. Anmälningsavgift 200:—, insättes på SKV:s pg-konto 513 23-4. Skriv på talongen "Resan till Uzbekistan". Sista anmälningsdag 1/9.

Good bye, Henry Kissinger

Kissinger är i Sverige, det är faktiskt omöjligt att inte skriva om besöket, fast man vet att när detta läses ligger hans visit veckor tillbaka i tiden. Men det är viktigt att hans fräckhet och otroliga cynism inte glöms.

I över tio år har svenska folket uttalat sin avsky för USA:s bestialiska framfart i Vietnam — en politik som under årtal drivits av Henry Kissinger.

"Jag ville bomba Hanoi in i nattens mörker, men kongressen lät mig inte göra det", uttalade han sig om julbombningarna 1972, när verkligen en hel värld, i Sverige från moderater till yttersta vänstern, ställde upp för Vietnam.

900 miljarder kronor kostade förödelserna i Vietnam USA, 14 miljarder utlovade Nixon i samförstånd med sin utrikesminister i skadestånd till Vietnams folk. Inte ett öre har utbetalats och kommer tydligen inte att betalas om inte världsoinionen kan tvinga fram det. Vad spelar Paris-avtalet och löften för roll för Henry Kissinger?

Myten om Vietnams påstådda brott mot Paris-avtalet plockades fram vid presskonferensen i Stockholm den 24 maj. Kissinger fällde en krokodiltår över de 50 000 amerikaner som stupat i Vietnam men glömde tala om att lika många omkommit efter hemkomsten, till stor del i singelolyckor i trafiken och av knark, dessutom har en halv miljon knarkare hemförlovats till USA. Det lär knappast vara FNL som försett dem med narkotika. Kissinger skulle kunna tänkas diskutera med "Nord-Vietnam" när problemen lösts med de USA-soldater som försvunnit i kriget och stupade amerikanska soldaters kvarlevor skickats hem.

Vietnam förlorade mellan en och två miljoner i stupade. De har hundratusentals invalider, föräldralösa barn, prostituerade att ta hand om och hjälpa. Deras industrier är förstörda, stora delar av landet beräknas bli beboeligt om ungefär ett hundra år. Förhållandena torde inte vara okända för Henry Kissinger, men hans kommentar var "Vietnam-hjälp nu är lite mycket begärt".

Han var nog fräck att förneka sin aktiva medverkan till Allendes fall i en av världens blodigaste militärkupper, trots att hans roll är uppenbar för hela världen. Hur bakom tror han egentligen vi är i Sverige, när han offentligt serverar sina lögnar?

Angående Angola hade vår statsminister och Kissinger olika åsikter. Uppfattningen snarare kompletterar än skiljer sig från varann (enligt pressreferat)!

Kissinger uttalade också att USA håller sin skyddande hand över icke-allierade stater. Där fick vi veta det, om vi nu tvivlat. Hans bekymmer över kommunisternas framgångar i Italien och Frankrike känner vi till. På ett seminarium i Utrikespolitiska Institutets regi anklagade han Sovjetunionen för att "kompensera sina misslyckanden (!) genom framstötar i periferin" — dvs Angola, men dylikt skulle USA inte tolerera i framtiden.

Nederlag som i Vietnam, Angola och på Kuba har ju Kissinger fått vänja sig vid och det kommer nog fler för honom eller hans efterträdare.

När man betraktar foton av konferensen och mottagningsceremonier med HK kan man notera att ingen kvinna syntes — vi har inga tillräckligt prominenta, tycks det. Det känns faktiskt skönt.

Lärdomarna från Kissingers besök är många, viktigast är att vi måste förstärka vårt solidaritetsarbete. Till hösten har vi en chans att få besök av vietnamesiska kvinnor som skall berätta om läget. Senare får vi besök av angolesiska kamrater, hoppas vi. Chilenska har vi mitt ibland oss. Vi kommer inte att sakna information och vi kommer att begagna den för fortsatt arbete och tillsammans med kvinnor i världen.

E P

Aktuellt

Medelålders-grupper

Ungefär 100 kvinnor i Köpenhamn har under de senaste åren slutit sig till den grupp kvinnor över 40 som startats i Kvinnohuset. Många av de lite äldre har känt sig skrämde av Rödstrumporna, men i dessa grupper har de funnit en egen självständighet: "Vi måste hitta våra egna ben, innan vi kan stå på dem." Om någon i sommar besöker Köpenhamn och vill veta mer om gruppen för kvinnor över 40, så passa på på torsdagskvällarna kl 19.00—20.00. Då har dom öppet hus i Kvinnohuset på Prinsessegade 7 14 22 Köpenhamn K. **LS**

Avvisa Kissinger!

Det var den spontana reaktionen när vi hörde att fredspristagaren och krigsförbrytaren Henry Kissinger skulle besöka Sverige som regeringens gäst. Men han kom och vi i SKV demonstrerade mot hans besök och undertecknade uppropet med huvudkravet Avvisa Kissinger.

I Stockholm var vi drygt 13 000 som söndagen den 23 maj deltog i demonstrationen, som gick till amerikanska ambassaden, där det hölls tal och en resolution antogs. Där vi fördömde Kissinger, han som dirigerade julförbryningarna mot Hanoi 1972 och kuppen i Chile 1973. Han som hotade Kuba för stödet till MPLA i Angola. Han som talar om fred, men gör krig. Som påstår sig förespråka demokrati, men är USA-imperialismens främsta representant.

**BEKÄMPA
USA-IMPERIALISMEN!**

GM

Fanny Edelman på besök

Fanny Edelman, generalsekretär i KDV, kom till Stockholm på blixervisit. Hon hann med att göra besök på förbundsexpeditionen och på kvällen träffade hon flera SKV:are hemma hos Eva Palmaer.

Fanny Edelman kom nyligen från Angola och Vietnam och berättade engagerat om segrarna där och det enorma hjälpbehov som finns i båda länderna. Hon bad oss öka vårt arbete med Vietnam-insamlingen och påpekade hur viktigt det är att Vietnam inte glöms bort nu när angriparna lämnat landet. Också Angola behöver mycket stöd och hjälpaktioner planeras inom KDV.

GM

Nordiskt miljöläger

arrangeras av Föreningen Nordens Ungdomsrepresentanter på Ven den 4—8 augusti.

Vill Du veta mer kontakta: **FNU, Vasagatan 52, 111 20 Stockholm tel. 08/10 55 34.**

Sista anmälningssdag 20 juli. **Atommarsch den 7 augusti**

från Saxtorp mot Barsebäck kärnkraftverk. Vill Du veta mer om marschen skriv till: **Göteborgs Miljögrupp, Landsvägsgatan 10 a, 413 04 Göteborg Telefon: 031/11 26 67.**

SKV-bussresa till Barsebäck planeras lörd. 7 aug. Intresserade kontakta Margot Mårdh, tel. 08/31 58 76.

Svea hovrätt fastställde nyligen fortkörningsböterna för en manlig taxichaufför trots hans överklagande. Chauffören hade kört för fort på väg till St Görans sjukhus — hans passagerare var en ung kvinna. — Hon hade stor vid kapp på sig och grät, så jag trodde hon var gravid, sa chauffören. Men hon skulle till ett hus bredvid sjukhuset, sa hon när vi kom fram.

Göteborg

**Länsmansgårdens
Tobak**

Daggdroppegatan 2 - Tel. 54 45 72

GM

Märta Tikkanen i Stockholm

Den finländska författarinnan Märta Tikkanen, mest känd för sin senaste bok, "Män kan inte våldtas" (se recension sid 41) kom till Stockholm en majsöndag för att läsa ur sina böcker på Stadsteaterns författarsoaré. Ett 30-tal SKV:are från Uppsala, Gävle och Stockholm träffade henne dessförinnan hemma hos Stockholmsdistriktets ordförande Margot Mårdh och hade två timmars intressant och inspirerande diskussion.

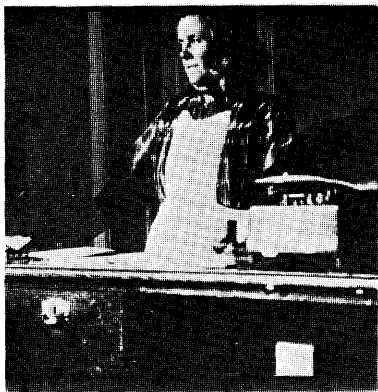
Märta Tikkanen ville särskilt framhålla, att hon egentligen inte var ute för att skildra våldtäktsproblematiken enbart, fastän det mest blivit den man diskuterat. Att boken så lägligt kom i samband med förslaget till ny sexuallag i Sverige var dessutom en ren tillfällighet.

Egentligen, sa Märta, ville jag skildra hur en vanlig kvinna, som levtt i ett ganska vanligt äktenskap och känt sig förtryckt utan att riktigt förstå varför, plötsligt genom våldtäkten och dess följder

vaknar upp och börjar se sammanhangen. Och om hur hennes barn blir offer för äktenskapets misslyckande, som egentligen inte beror på makarna utan på de roller de satts i.

Vi pratade också om första milstolpen på väg till jämlikhet för kvinnor och män — socialismen — och den konflikt en medveten författare och journalist (kvinna) ställs inför i sitt arbete. Medarbetare i kommersiella damtidningar eller inte? Välja mellan att få ut sitt budskap till en stor grupp eller skriva i progressiva tidningar för redan invigda? Sexuallagen kom förstas också upp liksom skillnaderna i den finska, svenska och danska kvinnokampen. Ibland oss fanns nämligen en dansk kvinna, som jobbat med kvinnofrågor hemma i Danmark.

En annan bok av Märta Tikkanen, som också tar upp kvinnoförtryck är "Vem bryr sig om Doris Mihajlov?" som kom ut förra året.

"Jag slitit och slöpat i alla dagar i Håbottenkånpör jag vandrat här men inte ett dugg har en före fattighuset tur för vartenda öre"

här fallet finns knappast någon risk för åtal — vi har, guskelov, hunnit alltför långt från det slags fattigvård som presenteras på utställningen som kallas *Hamna på fattighuset*.

Fattighuset är i det här fallet den stora anstalten Gibraltar i Göteborg, men det som visas har nog på sin tid gällt de flesta liknande inrättningar i hela landet. Det har dokumenterats i skrift, icke minst i många böcker av Astrid Pettersson, men också på andra sätt. Jag tänker t ex på Astrid Lindgrens skildring av fattighuset i Emil i Lönneberga med "kommandoran", föreståndarinnan, som åt opp maten för internerna, även åskådliggjord i TV.

Till Gibraltar, som dels var fat-

Att hamna på fattighuset

"Den som talar illa om fattighården, föreståndaren och hans biträden, den som klandrar de kläder, matvaror och ordningsregler som å inrättningen åro antagne, eller den som utsprider rykten av vad namn och beskaffenhet det vara må, skall härför undergå lämplig bestraffning."

Som lämplig bestraffning räknas exempelvis indragning av sovlet under en tid av fem dagar, för grövre förseelser tillämpas strafflagen.

Detta var en av de tio ordningsregler för en fattigvård, som antogs 1900 och skulle tryckas med tydlig stil och hängas upp i "hjonens" rum.

Om denna regel allttjämt varit gällande — som den tycks ha varit till omkring 1930 — är det frågan om inte författarinnan Astrid Pettersson och fil.kand. Hjördis Johansson, både från Göteborg, grovt förbrutit sig mot den. De har nämligen tagit sig orådet före att i ord och bild visa upp vår fattigvård, inte som den var i äldre tid utan långt in på 1900-talet. Visserligen bygger deras utställning helt på fakta, men det vet man ju att i våra dagar obehagliga sanningar alltför lätt viftas bort som lögn och förtal. Nå, i det

tighus, dels försörjningsinrättning för de ånnu arbetsföra men arbetslösa och de som stod i skuld till fattigvården. Till fattighuset kom framför allt åldringar men också kroppssjuka och sinnessjuka, ogifta mödrar, som blev ammor, föräldralösa barn och ibland hela familjer. Dessa fick nu ingalunda fåfånga gå utan sysselsattes på ett sätt som åskådliggörs med arbetsklådda dockor i naturlig storlek och deras arbetsmaterial som ull och bråder till likkistor. Kvinnorna sattes att karda, spinna, sticka och tvätta, männen till att hugga ved, knacka makadam, laga skor och flåta korgar samt som sagt att snickra likkistor till de fattiga. Männen fick en dagsersättning på 1.25 kr, per dag, kvinnorna först 1 kr., senare 50 öre!

Utställningen, som startade på Göteborgs Historiska Museum, turnerar nu runt om i landet. Man vill hoppas att den kommer till så många platser som möjligt och ses av så många människor som möjligt, både av gamla som kanske ånnu minns dessa förhållanden och av unga, som kanske inte ens hört talas om dem. Det är en bitter brygd men hälsosam.

MPW

Från läsarna

Tror inte på historien

Jag råkar ta en titt i er tidning och ser till min stora förvåning följande med stora bokstäver: "Om man går till syster och ber om huvudvärkstablett säger hon: Är du gravid mitt barn?" Jag har svårt att tro på historien. Våra tonåringar har så lätt att vrida och tolka saker på sitt sätt. Jag har inte den känslan att elever drar sig för att besöka mig, vilka problem det ån gäller. Jag kan långt ifrån lösa allas bekymmer, men ger vi oss tid och lyssnar så tror jag att vi kan göra nytta. Vad sexualrådgivningen beträffar så har den ökat och vi ger råd i förebyggande syfte för att slippa graviditeter och abort, åven graviditetstest kan eleverna få utfört genom oss. Vi skolsköterskor får genom våra undersökningar en bra kontakt med eleverna. Vi kan också göra hembesök och träffa hela familjen så snart vi ser att en elev har svårigheter. Om en elev exempelvis uteblir från lektionerna finns det alltid bakomliggande orsaker och då gäller det att kontakta föräldrarna. Den elevvårdande verksamheten är bra men det kan vara ett problem om det blir för många som gör utredning om samma elev. Splitteringen på flera personer kan åstadkomma att man stjålper i stället för att hjälpa.

**Varma hälsningar
Anna Pettersson**

Stockholm

VIETNAMEISK GRAFIK,
varor fr Kina, DRV, DFR Korea.

SOLIDARIISK HANDEL
Kungssteng 27. Tel 08/31 86 42
(Nåra T-banan, Rådmansgatan)

Fria aborten hotad i England

Ska klockan vridas tillbaka? Det undrar kvinnorna i England sedan parlamentet två gånger röstat för en kraftig åtstramning av den nu gällande abortlagen. (För att ett lagförslag ska bli lag krävs tre omröstningar i parlamentet.)

Sedan 1967 har England haft en abortlag som i princip inneburit fri abort under de tre första månaderna av graviditeten. Lagen tillåter abort om två läkare bedömer att en fortsatt graviditet innebär större risker för kvinnans hälsa än en abort. Det är jämförelsen "större risker" som har öppnat möjligheterna för de kvinnor som vill ha abort. En abort under de tre första månaderna anses av läkare mindre riskfylld än en fullföljd graviditet.

När den lagen togs trodde de engelska kvinnorna att de vunnit en seger — att de nu kunde använda sina krafter till andra viktiga frågor än den självklara rätten att avbryta en önskad graviditet.

Men de hade fel.

Så fort lagen tagits började de konservativa krafterna kämpa för återinföra förmyndarskap över kvinnorna. En stark och inflytelserik anti-abortrörelse växte fram med helhjärtat stöd från den katolska kyrkan. De hävdade att det aldrig varit lagstiftarnas mening att införa fri abort under de tre första månaderna, att lagen missbrukades.

För att piska upp stämningen gav de ut en bok "Babys for Burning" där de kom med så vildd påståenden som att foster såldes till tvålfabrikanter, att levande foster såldes för experiment mm. Trots att alla anklagelser de kom med var falska så citerades boken flitigt i pressen och lästes av parlamentsledamöterna.

Som ett argument mot abortlagen använder antiabortgrupperna också de utländska kvinnor som kommer till England för att få abort. "England abortcentrum i världen" skrek rubrikerna på söndagstidningarna och sedan följde varnande historier om hur utländska kvinnor plockades upp

av taxichaufförer som körde iväg dem till dyra privatläkare. Men när flygplatsen fick egna rådgivningsbyråer för abortsökande försvann de historierna. Motståndarna till abort kom med ett eget lagförslag. Det innebär att man istället för att jämföra riskerna mellan abort och fortsatt graviditet säger att kvinnan måste lida stor risk för allvarlig skada om hon ska få abort. Något som är svårt att tolka och dessutom ökar godtycket bland läkarna.

Dessutom vill man förbjuda utländska kvinnor att få abort i England, förbjuda aborter över 20:e veckan och förbjuda all "ickeauktorerad rådgivning" i abortfrågor, vilket är nästan all rådgivning idag.

Lagförslaget har tagits två gånger av parlamentet, men före den tredje och avgörande omröstningen så har kvinnogrupperna, vänsterorganisationerna och de politiska partiernas ungdomsorganisationer mobiliserat sig för att kämpa mot lagförslaget. National Campaign som samordnar kampanjerna för fri abort har varken hållit på så länge som abortmotståndarna eller har så mycket pengar bakom sig som de, men de har förhoppningar att kunna stoppa lagförslaget. Både labourpartiets konferens och fackföreningarnas kongress krävde i september förra året fri abort.

Det är en förstärkning av den nuvarande lagen, eftersom det fortfarande är så att rätten till abort är beroende på var man bor. Läkare tolkar den nuvarande lagen olika. Det finns konservativa läkare på de statliga sjukhusen som gör allt vad de kan för att förhindra aborter. Medan de dyra privatläkarna nu som alltid utför aborter om man har råd att betala.

När abortfrågan ska upp i parlamentet igen är inte bestämt. Det kanske dröjer ännu något år. Och under den tiden kan kravet på fri abort växa sig starkare.

**Anne-Marie Svedin
FrilansGruppen**

Av Hjördis Levin

Lagen skyldi

— om den nya

Människors sexuella handlingar skall inte styras av någon viss moraluppfattning eller religiösa synpunkter, hävdar utredningen. Därför skall begrepp som "tukt" och "otukt", "sedlighet" och "osedlighet" försvinna. Ingen skall straffas för en sexuell handling utan enbart för det tvång som utövats mot en annan person sexuellt. I linje med allmänna kriminalpolitiska strävanden rekommenderar utredningen också en viss lindring i straffskalorna för sexuella brott. Det är de två huvudtankarna i utredningens betänkande.

Den del som uppmärksammas mest är våldtäktsparagrafen, där man föreslår en avsevärd strafflindring:

I den nuvarande lagen delar man upp sexuellt våld i "våldtäkt" med fängelse i lägst två högst tio år samt "våldförande" med fängelse i högst fyra år. För dessa brott kan endast män dömas.

Sexualbrottsutredningen, som tillsattes 1971 och som bestått av åtta män och en kvinna, överlämnade i februari i år sitt betänkande "Sexuella övergrepp" (SOU 1976:9). Betänkandet har kritiserats starkt i massmedia, bl a för en syn på sexualiteten som präglas av fördomar och kvinnoförakt. Å andra sidan har vissa kritikers uttalanden tolkats som rop på strängare straff. Det är viktigt att man inte hamnar i ett reaktionärt krav på vedergällning utan istället granskar de värderingar som ligger bakom motiveringarna för strafflindring. Det är där utredningen avslöjar en fördomsfull syn på förhållandet mellan man och kvinna.

... som gör offret ... till brottet

... sexualbrottsutredningen

Utredningen föreslår att de sexuella våldsbrotten skall delas upp i tre svårighetsgrader: "normalbrottet" skall kallas "sexuellt tvång" med fängelse i minst sex månader högst fyra år. För mindre allvarliga brott kan böter utdömas, vilket är en nyhet. Grövre brott skall även i fortsättningen kallas "våldtäkt" och straffas med fängelse i lägst två högst tio år. För att dömas för våldtäkt skall gärningsmannen dock ha visat "synnerlig hänsynslöshet eller råhet" (sid 17).

Redan nu döms de flesta till kortare straff än två år. Ändringen innebär alltså att lagen rättar sig efter praxis, det är närmast "en teknisk översyn av de nuvarande bestämmelserna" menar utredningen (sid 17). Man menar också att straffen för våldtäkt många gånger framstår som "omotiverat stränga" (sid 135) jämfört med t ex svår misshandel — särskilt när kvinnan "av allt att döma endast erhållit

obetydliga fysiska eller psykiska skador" (sid 135).

Utredningens förslag till ändring av våldtäktsparagrafen har starkt kritiserats i massmedia. Kritiken har bl a gått ut på att utredningen ger uttryck för en syn på sexualiteten som är präglad av fördomar och kvinnoförakt. Å andra sidan har vissa kritikers uttalanden tolkats som rop på strängare straff för sexualförbrytare.

För att inte hamna i ett resonemang som leder till reaktionära krav på vedergällning måste man skilja mellan *strafflindringen* som sådan och *motiveringarna*. Det är i motiveringarna som bakomliggande värderingar avslöjar sig. Och det är i de skäl som utredningen anger som det finns anledning att hävda att utredningen ger uttryck för en fördomsfull inställning till förhållandet mellan män och kvinnor. Jag ska här ta

upp ett par exempel på sådana motiveringar.

Den tvingades handlande före övergreppet

"Den tvingades handlande före övergreppet kan motivera att gärningen hänförs till den lindrigaste brottstypen" t ex i de "fall där den som blivit föremål för övergrepp mer eller mindre medvetet uppmuntrat till sexuella närmanden" skriver man på sid 136. "Den tvingades" — dvs offrets "handlande före övergreppet" skall alltså bestämma i vilket fack brottet skall hamna: våldtäkt, sexuellt tvång eller lindrigare fall. Jämför t ex med en trafikförseelse: där hänförs inte gärningen till en lindrigare brottstyp bara därför att föraren hänvisar till dålig sikt!

Även när utredningen presenterar sin "nyhet" — böter — hänvisas till "den tvingades handlande": Särskilt i de fall

SKV-debatt om nya sex-lagen

Innerstadsavdelningen av SKV-Stockholm ordnade den 25 maj en debattkväll på Fältöversten om sexualbrottsutredningen. Till mötet kom över 100 personer. Maria-Pia Boethius, journalist på Expressen, inledde.

Våldtäkten är ett "dolt" brott, bara 600—700 fall anmäls men den verkliga siffran kan mycket väl vara 60 000 menade hon. Sexualbrottsutredningen är i många stycken bra men avsnitten om våldtäkt och koppleri är förödmande och diskriminerande för både män och kvinnor, ansåg Maria-Pia. Många i publiken höll med henne och det fanns ett stort intresse för en gemensam aktion. Maria-Pia menade att man också måste ändra praxis, eftersom det redan döms enligt lagförslaget.

Mötet antog också en protokollsskrivelse till Justitiedepartementet där man bl a kräver att en ny utredning tillsätts där majoriteten är kvinnor; att proceduren vid polisanmälan med bl a rättsläkarundersökning förändras så att den inte blir förnedrande för kvinnan; att den dolda brottsligheten i fråga om våldtäkt undersöks; att det utreds vilken hjälp man kan ge åt en kvinna som blivit våldtagen; att man utreder påföljden av våldtäkt:

Man kräver också en översyn av koppleriparagrafen.

Kvinnofront mot utredningen?

SKV Stockholm är en av initiativtagarna till den samverkan på bred front som f n planeras mellan kvinnoorganisationerna. Syftet är att sprida information och skapa opinion mot sexualbrottsutredningen. Många kräver att utredningen skall rivas upp. Också i Göteborg pågår liknande försök. Kvinnocentrum där planerar dessutom att starta en våldtäktsjour dit kvinnor som blivit våldtagna kan ringa och få råd och hjälp.

övergreppet föregåtts av petting kan böter framstå som en lämplig påföljd" (sid 136).

Som skäl för att frånga praxis att alltid döma till fängelsestraff anger utredningen: "Framförallt då övergreppet framstår som en engångsföreteelse där offret får anses ha del i ansvaret för händelseförloppets utveckling bör påföljden för gärningsmannen kunna bestämmas till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Detta gäller även om brottet inte hänförs till den lindrigaste brottstypen (sid 135).

I inget av fallen anges något skäl varför "uppmuntran" och "petting" skall anses som lämpliga orsaker till strafflindring eller hänförande till lindrigare brottstyp.

Det sexuella spelets regler

I bilaga 3 "Några kriminologiska synpunkter på sexualbrottslighet" av Knut Sveri kan man hitta bakgrunden till presitationsresonemanget.

När Sveri talar om "uppragningsfall" menar han fall då "gärningsman och offer har knutit en kontakt innan brottet förövades, men att de inte känner varandra så väl att det är naturligt att kalla dem bekanta." Kontakten har dock knutits "frivilligt från offrets sida. Hon följer med gärningsmannen exempelvis till hans eller hennes bostad eller hotellrum — och vid någon tidpunkt sker ett sexuellt närmande från gärningsmannens sida som avvisas av offret, varefter han tillgriper våld eller hot om våld" (sid 183—184).

Offren i gruppen "uppragningsfall" är i regel 18—30 år och Sveri tycker att det är "mycket lätt förståeligt" att "just denna åldersgrupp av kvinnor blir utsatta för övergrepp som är sexuellt motiverade" (sid 184). De är ute för att träffa en karl och söker sig därför till offentliga ställen.

Ofta är båda överens om en fortsättning men ibland händer något annat:

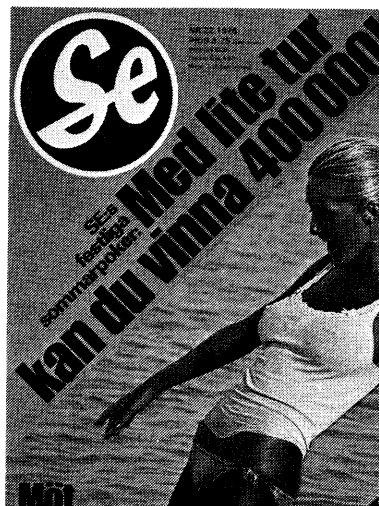
"I de fall som leder till övergrepp mot kvinnan har parterna på något sätt missuppfattat varandras intentioner. Det sexuella spelets regler har inte följts" (sid 184).

Vad innebär då "det sexuella spelets regler"? Tydligt är att om en kvinna följer med en man hem så skall hon ha samlag med honom. Visar hon att hon inte vill det så tror han att hon vill i alla fall och känner sig "provocerad" att "betvinga" henne (kvinnor vill bli erövrade). Eller också förstår han att hon inte vill och våldtar henne av ilska eller av "obetvinglig" lust. Båda dessa reaktioner anser utredningen att lagen skall ta hänsyn till. Därmed lämnas de kvinnor som är godtrogna nog att tro på sexuell jämlikhet eller som helt enkelt söker mänsklig kontakt utan samhällets skydd.

Hänsyn till gamla fördomar

De här reglerna, sade Birgitta Gustavi, sexualrådgivare och utredningens enda kvinna i en radiointervju, har varken mannen eller kvinnan bestämt, utan det har "den kultur vi har växt upp i" gjort. (Vem har i sin tur skapat den kulturen?). Så länge det faktiskt händer, att kvinnor blir tvingade eller upplever sig tvingade eller övertalade till att ha ett samlag som de egentligen inte vill vara med om, så borde de vara försiktigare och inte gå med okända män hem. Kvinnorna måste vara medvetna om vilka risker de tar och känna sitt ansvar, för än så länge finns det i vårt samhälle fördomar om att kvinnor inte har sexuella behov över huvudtaget.

I Birgitta Gustavis resonerang kommer den gamla manliga inställningen till "allmänna" och "tillåtna"

kvinnor fram. En kvinna som inte håller sig hemma och inte betraktas som en "tillåten" kvinna. Uppfattningen är en kvarleva från den tid när "anständiga" kvinnor endast uppträdde tillsammans med förklade. När nutidens kvinnor vägrar att bete sig som forna tiders "anständiga" kvinna och samtidigt vägrar att bete sig som forna tiders "tillåtna" kvinna blir männen förvirrade och ibland händer det att de blir rasande.

När kvinnan erkänner sin egen sexualitet kommer hon också att respekteras när hon säger nej, tror Birgitta Gustavi. Männen kommer då att veta, att det är ett ärligt nej och inte koketteri och utpressning.

När skall den tiden komma? Betänkandet och reaktionen på dess förslag avslöjar att sexuell jämlikhet långt ifrån råder i vårt samhälle. Går ett lagförslag igenom som bygger på att hänsyn skall tas till gamla fördomar, lär det säkert dröja innan männen lär sig förstå att nya regler gäller. För att komma någonstans på väg så måste vi i stället låta männen skylla sig själva och ta sitt ansvar för att de inte hänger med i utvecklingen utan lever kvar i artonhundralets fördomar om kvinnors sexuella beteenden. För

Vad innebär utredningens begrepp "mer eller mindre medvetet uppmuntra"? Hur ofta erkänner män att de inte är uppmuntrade? Vad är "sexuella närmanden"? Är det att bjuda på kaffe? Kan ett "nej" också innebära uppmuntran enligt tesen "din mun svarar nej, nej men dina ögon svarar ja"? Även nedslagna ögon och bortvänd blick kan tolkas som uppmuntran: hon vill men törs inte visa det.

Och vem bär ansvaret för den "uppmuntran" och sexuella upphetsning/ frustration som män dagligen utsätts för via reklam, löpsedlar, veckotidningar, porr?

övrigt är det sorgligt att den här diskussionen måste föras negativt: om rätten att säga nej.

Att kvinnor möjligen bör lyda Gustavis råd för att slippa bli illa tilltygade är en sak. Men ytterligare en omständighet som gör att man inte kan se på våldtäkt som endast en fråga om missförstånd när det gäller det sexuella spelets regler är att det värsta våldet faktiskt förekommer mellan par som är "bekanta":

"Fullbordad våldtäkt sker oftast då parterna känner varandra, antingen genom att de har träffats omedelbart innan under socialt accepterade former eller därför att de sedan länge är gifta eller bekanta med varandra. Det är här de fysiska skadorna på offret blir störst."

Detta tyder på att det sexuella våldet ingår i ett större tvångssammanhang: mannens anspråk på oinskränkt makt över kvinnan. Sådana här våldtäktsfall anmäls mycket sällan men de visar

den mest markanta bilden av det mönster (mannen som överordnad och kvinnan som underordnad) som är typiskt för våra borgerliga parförhållanden. Mellan sådana förhållanden och "normala" är det endast fråga om en gradskillnad. Följande uttalande av Sveri säger mycket:

"Till bilden hör att många av dessa kvinnor själva tycks medverka till att bygga upp den sexuella atmosfären som utlöser den brottsliga handlingen."

Varför gör de det? På vilket sätt gör de det? Är det ett utslag av revolt eller av masochism?

Den övergripande frågan gäller inte hur många fall av sexuellt tvång som anmäls och om straffet skall sänkas eller inte, utan hur det sexuella mönstret i vårt samhälle överhuvud taget ser ut.

Koppleri

Intresset för våldtäktsparagrafen har överskuggat kritiken mot koppleriparagra-

fen. Även mot den finns mycket att invända.

Prostitution är inte straffbart. Däremot är det straffbart att tjäna pengar på en annan människas prostitution. F n är tre grader av koppleri straffbart. Det lägsta straffet är böter, det högsta — för grovt koppleri — fängelse från två till sex år.

Det nya lagförslaget ersätter tredelningen med ett enda stadgande:

"Den som yrkesmässigt främjar eller otillbörligt utnyttjar att annan har tillfälliga (icke tillfällig då?) sexuella förbindelser mot betalning, dömes för koppleri till fängelse i högst fyra år." (sid 13) Med "otillbörligt" utnyttjade avses att gärningsmannen "regelbundet uppbär stora summor pengar av en prostituerad" (Sid 126)

Motiveringen till ändringen är att den tidigare koppleriparagrafen riktade sig inte bara mot prostitution och sutenörer utan också mot lösa förbindelser överhuvudtaget.

Den senare intentionen har inte utredningen men utgår dock från att det "alltjämt skall vara förbjudet med bordeller och annat yrkesmässigt främjande av prostitution" (sid 19)

Lagförslaget kommer att innebära att endast bordell-drift och annat yrkesmässigt främjande av prostitution kommer att kunna drabbas av koppleribestämmelsen.

Dessutom kommer även sådana fall att kunna bedömas åtskilligt mildare än förut, för utredningen anser att:

"Den kanske viktigaste omständigheten vid bestämmandet av straff för koppleri är förhållandet mellan gärningsmannen och den eller de prostituerade som är inblandade. Är förhållandet gott talar detta, om frihetsberövande påföljd anses erforderlig, för att kort fängelsestraff även i fall då många kvinnor är inblandade." (sid 127)

Dessutom bör straffansvaret "vara begränsat till den

som intar en ledande ställning till verksamheten." (Sid 126)

Om bordellchefen är snäll mot sina prostituerade (vem tors säga att han inte är det?) skall endast han dömas och dessutom behandlas synnerligen mildt. Finns det så en bulvan med i spelet som kan krypa in i fängelse då och då så kan affärerna pågå tämligen friktionsfritt och ostört för den som tjänar de stora pengarna på verksamheten.

Om nu utredningen säger sig vilja motarbeta den direkta bordellverksamheten så befrämjar den däremot småprostitution, privat- och hemmaprostitution. Det är märkligt och beklagligt att utredningen ser så mildt på koppleriet, samtidigt som prostitutionen faktiskt ökar kraftigt. I stället för att komma med förslag som skulle kunna kväva verksamheten gör utredningen det lättare för den att fortsätta. För den bristen kan man emellertid inte anklaga utredningen. Att ställa sådana förslag har inte ingått i uppdraget.

Utredningen vill underlätta tillvaron för de prostituerade och skydda de "assisterande" och "passiva" män som faktiskt utgör den största delen av männen kring de prostituerade. Den råe och hänsynslöse halliken är inte så vanlig som man tror och honom går det att komma åt på andra sätt. Han är ofta brottsligt belastad och att han åker fast är ofta en biprodukt av polisens aktivitet i övrigt. De prostituerade skall ha rätt, menar utredningen, till ett normalt familjeliv och det kan de inte, om de inte kan leva ihop med en man utan att han skall löpa risken att åka fast för koppleri:

"den prostituerade måste kunna bidra till den gemensamma hushållningen och även i samma utsträckning, som eljest är vanligt kunna överlämna pengar till den som

hon sammanbor med utan att denne gör sig skyldig till något straffbart." (sid 126)

Och självklart har utredningen rätt när den säger:

"Det är inkonsekvent att låta en kvinna fritt få välja om hon vill vara prostituerad men anse att hon är utsatt för övergrepp så snart hon gör av med sina pengar eller får minsta lilla hjälp i sin verksamhet." (sid 124)

Mindre konsekvent är resonemanget att ett traditionellt familjeliv som bygger på monogami kan förenas med att den ena parten lever i och på polygami. Utredningen bekänner sig verkligen fullt ut till teorin om den borgerliga familjens samhörighet med prostitutionen.

Det framstår som oerhört nödvändigt att en diskussion om samhällets attityder till prostitutionen i sin helhet snarast kommer igång. Framför allt bör "kundens" roll i det hela undersökas.

Sexuellt umgänge med barn

Den nuvarande åldersgränsen 15 år för heterosexuellt umgänge föreslås sänkt till 14 år. I "ringa fall" kan även fjortonårsgränsen underskridas utan att förhållandet blir olagligt.

För "otukt med barn" skall idag dömas till fängelse lägst en månad, högst fyra år, vid grövre brott högst åtta år. Utredningen föreslår en väsentlig lindring: böter eller fängelse i högst två år för sexuellt umgänge med barn. Om gärningen bedöms som sexuellt tvång eller våldtäkt är straffet hårdare: minst sex månader, högst tio år. 14-årsgränsen föreslås gälla även homosexuella förhållanden (nu 18 år), för ungdomar som befinner sig i vuxens vård skall gränsen som hittills gå vid 18 år, men även här kan undantag göras för "ringa fall" för att möjliggöra en nyanserad bedömning.

Gränsen för sexuellt inriktade beröringar föreslås sänkt från 15 till 10 år.

Motiveringen till ändringen är dels att puberteten idag inträffar tidigare, vid 13 år, dels att ungdomar debuterar sexuellt tidigare. Den nuvarande begränsningen saknar förankring hos allmänheten, anser utredningen — dessutom överensstämmer den dåligt med de möjligheter underåriga har att gifta sig liksom med de riktlinjer som USSU (Sexualutredningen) dragit upp för sex- och samlevnadsundervisningen i skolan. Enligt sexualbrottsutredningen kommer den absoluta gränsen för sexuellt umgänge att sättas så lågt som vid 12 år — och även på den gränsen är man beredd att tumma.

Utan att vilja hävda några stränga förbudstankar måste man oundvikligen med tanke på den infantilisering av barnen som pågår i vårt samhälle fråga vilka chanser de i övrigt har att vara och behandlas som vuxna vid så tidig ålder som tolv år. Den sista tidens exploatering av barnsexualitet i pornografiska skrifter inger också verklig oro för att den sänkta åldersgränsen kommer att utnyttjas av samvetslösa individer. Utredningen menar att andra och betydelsefullare

Sofie Sager — den första kvinna i Sverige som anmälde en man för våldtäktsförsök. Året var 1848. Om skandalen kring våldtäktsmålet och Sofie Sagers liv kan man läsa i Maj Olsens biografi: Revoltör mot dubbelmoral

faktorer än åldersgränser påverkar sexuella handlingar. Ja, ekonomiska faktorer gör det i högsta grad. För att inte sexuella förhållanden skall bli en kompensation för brist på vuxenkontakter, trygghet, värme, meningsfullt arbete, möjligheter till utveckling etc så måste hela samhället hjälpas åt för att tillhandahålla dessa andra och betydelsefulla faktorer. Viktigt är att inte hela bördan för ungdomarnas sexuella liv faller på den enskilda familjen och speciellt då modern. Det är hon som går i den största oron för att något skall hända hennes barn, särskilt döttrarna. Yrkesvägledning, sexualundervisning och preventivmedelrådgivning måste utökas och barnen måste få del i familjens och samhällets angelägenheter så att inte sexuella förhållanden blir ett tidsfördriv i stil med bingo eller flipperspel.

Utredningen innehåller också en del andra förslag, bl a att incest (sexuellt umgänge mellan släktingar) skall bli straffritt liksom "blottande". Dessa avsnitt bör också diskuteras men det skulle föra för långt att här gå in på den problematiken.

"Sexuella övergrepp" har skickats ut på remiss till 43 olika instanser. Av dessa har

11 skyldighet att svara. I de elva instanserna är det överallt, utom i Socialstyrelsen och Skolöverstyrelsen, övervägande män som skall behandla utredningen. Bland de övriga 32 instanserna finns kvinnoförbunden (bl a SKV), RFSU m fl. Remisstiden utgår 30 juni.

Sannolikt kommer många av svaren åtminstone från de 32 instanserna att innehålla en hel del kritik av utredningens ställningstaganden. Så mycket viktigare är det att så många som möjligt av dessa verkligen svarar.

Vid studiet av "Sexuella övergrepp" slår det en hur nära förbundna de ekonomiska frågorna är med de sexuella, både när det gäller våldtäkt, koppleri och åldersgränsen för sexuellt umgänge. Ett ekonomiskt ojämnt samhälle kan inte ha en jämlik sexualitet. Det är därför oerhört viktigt att de män som i övrigt anser sig vara radikala blir medvetna om betydelsen av kopplingen ekonomi—sexualitet. Samtidigt med arbetet för ekonomisk jämlikhet måste en kamp föras mot fördomar och förtryck i sexuella frågor. Riv upp utredningen! Och framför allt: släpp loss diskussionen i samlevnad- och sexualfrågor! Sex är också politik. □

MORMÖDRAR, MÖDRAR, DÖTTRAR PÅ SKV-KVÄLLAR OM TONÅR

SKV:s och Vi Mänskors projekt "Det frivilliga föräldraskapets samhälle" har fått mycket gensvar och mötts av stort intresse. Projektet syftar till att skapa motivation till en förändrad könsroll, bland annat genom att ge ett historiskt perspektiv på sex-samlevnads-könsrollsfrågor under det här seklet.

Vi mänskors generationsnummer och artikelserien om den sexualpolitiska utvecklingen i Sverige samt ett antal temamöten i SKV:s regi ingår bl a i projektet.

Med tre planerade temamöten, och ett som Uppsala SKV-avdelning på eget initiativ anordnade har vi följt upp tonårsnumret (2/76) med temat: Hur motverkar vi de falska idealen? Var hittar vi en positiv kvinnoidentitet?

Målsättningen har varit att lyfta fram frågorna i ljuset, inte en strävan att kunna få eller ge svar. Kvinnor ur olika generationer — mormödrar, mödrar, döttrar — folk från skolan, från fritidssektorn m fl har träffats och diskuterat utifrån numret och frågeställningarna. Det blev tre möten av helt olika karaktär. I Stockholm ett "tonårsmöte", i Göteborg ett "mormöte" och i Lund ett "ungdomsmöte".

Den här redogörelsen blir repliker ur en bred och intressant debatt.

Stockholm

Till bokkaféet *Kvinnfolk i Stockholm* kom ett 80-tal kvinnor, med en dominans av tonårsmödrar, och några med sina döttrar. En "ditsläpad" av sin mamma som ansåg att detta var en chans att öppna den dialog som hon ansåg behövas för att lösa knutar mellan henne och dottern. Där fanns kvinnor som tidigare arbetat i kommersiella kvinnotidningar typ *Hennes*, några från mode-världen, från skolan och från Vi män-skor.

Louise Waldén, Katja Wal-

dén och Gunilla Myrberg som alla arbetat med tonårsnumret inledde.

Vi har saxat några repliker ur diskussionen om hur mödrar överför sina värderingar och förhållningssätt inom familjens ram till döttrarna.

— Skall man vara kompis eller mamma med sina barn? frågade en mamma.

— En konstlad uppdelning. Det viktiga är att vara sig själv. Man lever ju med sina barn — man kan ju inte inta en attityd gentemot dem.

— Ibland är det egentligen min mamma, genom mig, som förmanar mina barn. Jag känner igen uttryck som "ska du ut och ränna nu igen?" "stå inte där och häng".

— Men är det inte så att det finns en modell för hur en mamma skall se ut och fungera. Och förs den modellen vidare, utan tillgång till impulser utifrån, så förblir modellen för modersrollen intakt genom generationerna.

— Om vi vill få ett alternativ till den gamla kvinnorollen som är förtryckt och passiv, så får det inte vara den roll som männen fått sig tilldelad. Det finns mycket positivt i

kvinnovärlden. Rätten att ha känslor, att ha relationer till barnen. Det är farligt om den biten skulle försvinna. Men tyvärr finns bland den nya generationen kvinnor exempel på flickor som anammat de sämsta sidorna av mansrollen. Stenhårda, elitinriktade, avskärmade från känslor..

Göteborg

Till *Nordgården i Göteborg* kom ungefär 30 kvinnor. Många SKV:are och andra politiskt medvetna kvinnor. De menade att först i ett totalt samhällsperspektiv kan vi förklara den bristande motivationen hos många att planera sin framtid och sitt liv. Finns inte alternativen, arbete, och därmed ett ekonomiskt oberoende, barntillsyn osv, möjligheter att forma en identitet utanför en isolerad familj — kan vi inte heller räkna med att flickorna skall stå på egna ben.

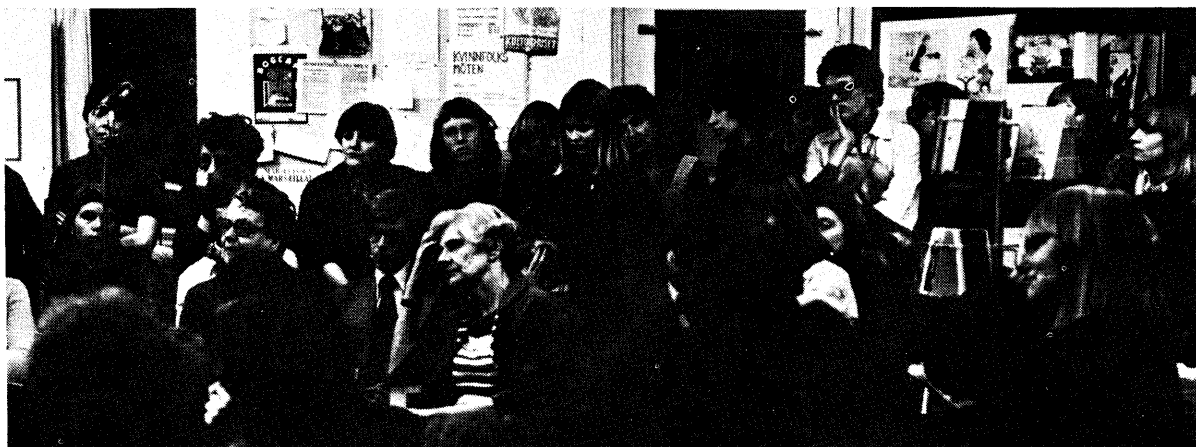
En annan reflexion var att:

— Ungdomar som präglas i ett progressivt och solidariskt klimat i hemmet, och som sedan kolliderar med ett hårt konkurrenssamhälle, och en skola som bygger på effektivitet och individuella prestationer, svävar mellan de här ideologierna och har inte lätt att få fotfäste.

Lund:

Till *Medeltidssalen i Folkets hus i Lund* kom cirka 50 personer, de flesta ungdomar, både pojkar och flickor, som berättade om skolan, kamrater och den politiska verksamheten.

En flicka från en skola i Kävlinge berättade vad tonårstjejer i allmänhet läser. Upp till tretton läser man

Från temamötet på bokkaféet KVINNIFOLK i Stockholm. Foto Ann Andrén

Starlet, Alexandra och Hennes, och sedan går många flickor över till mammornas vecotidningar. Tidningar som domineras av ett falskt kvinnoideal där den förljuget romantiserade STORA KÄRLEKEN är lösningen på framtiden och livet. Hon berättade att i biblioteksrådet på hennes skola stod striden mellan Sigge Stark, Allersromaner och böcker, tidningar med en positiv och radikal kvinno-syn.

En grupp KU-ungdomar hade gjort ett gemensamt inlägg om "Samhällsstrukturens inverkan på ungdomen", med en marxistisk analys av ungdomens situation. En SYO-konsulent redogjorde för en undersökning om ämne- och pryval på högstadiet, där valen helt följde traditionella könsrollsmönster.

Anneli Ewers berättade om sina erfarenheter från tiden som redaktör på Hennes och talade om hur viktigt det är att våga bjuda på sig själv för att få igång en dialog. Och de flickor och mödrar som vågade "bjuda på sig själva" i Vi Mänskors tonårsnummer har tydligen lyckats med just det: att sätta igång en dialog och debatt både på ett personligt och ett principiellt, samhälleligt plan.

BÖ

UPPSALA

Den 12 maj hade Uppsala SKV-avdelning inbjudit en grupp flickor på högstadiet till en diskussion kring tematumret om tonårsflickor, 2/76. Flickorna som förra året startade en socialistisk grundskoleförening i Uppsala ger också ut en tidning: Ogräset, som bland annat tagit upp kärnkraft, skoldemokrati, indoktrineri i serievärlden, skogsarbetarstrejken m m.

Föreningen har dock inte haft några större framgångar. Av 400 elever lyckades man engagera 10 stycken och tidningen har motarbetats av skolledningen.

— Vår egen generation är nog inte mer politiskt medveten än er och i skolan är objektiviteten allenarådande, berättade en av flickorna. Ett gott tecken är det kanske ändå att det är tjejer som varit de drivande krafterna...

Diskussionen inleddes med en fråga per brev från Märta Tamm-Götlind, en av Vi mänskors äldsta prenumeranter. "Är sex livets enda värde för ungdom? Vill inte dagens ungdom ha några barn?"

— Visst är det sant att man inte i vår ålder tänker på att bilda familj och skaffa barn.

Men Vi människor handlar ju inte bara om sex, utan om en massa andra saker som vi in-

tresserar oss för. De som är intervjuade är ett tvärsnitt av oss, menade flickorna. Några repliker om att skaffa barn:

— Det är väl ett gott tecken att flickorna inte ser sin framtid som enbart mammor. Önskan att skaffa barn kommer nog så småningom.

— Vi, SKV:are som är lite äldre, vi har ju inte skaffat oss barn, vi har fått barn. Vi visste ju ingenting.

— På det området är det anorlunda idag. Men det är fortfarande tjejerna som tar ansvaret för preventivmedel. Killarna vågar inte prata om det. Det måste vi försöka ändra på, menade en av flickorna. Om att ha barn:

— Vi är isolerade i vår roll som uppfostrare och försöker framstå som dygdemönster istället för att våga vara oss själva. Ledsna, förälskade, rädda. Barnen borde ha fler uppfostrare än enbart mamma.

— När brydde du dig själv om någon annans unge?

— Det är svårt att dela med sig. Om ens barn vänder sig till någon annan, känner man sig otillräcklig, fast man vet att det är fel.

— Här borde väl vi som kallar oss socialister vara föregångare, bryta mönstren och ta sig an alla barn som vi har omkring oss i bostadsområden osv.

Lotta Schüllerquist

Förr hade man 10 års garanti på kylskåp.
Nu är det bara 1 år.
Standardhöjning?

På Ararat lär vi oss hushålla med natur

Från penninghushållning till naturhushållning men med modern teknik.

Så kan man sammanfatta innehållet i utställningen Ararat som pågår till den 25 juli på Moderna Museet i Stockholm. På svenska betyder Ararat: Alternativ Forskning i Arkitektur, Resurser, Konst och Teknologi.

Målsättningen framgår av namnet och utställningen går inte så mycket ut på att fästa uppmärksamheten på det som är skevt utan att ge konkreta åskådliga exempel på vad som händer i dag inom alternativ teknik. Ararat vill ge besökarna impulser och inspiration till att göra något själva och dessutom sprida kunskaper om de tekniska och ekologiska

processer som är förutsättning för att jordens invånare ska överleva.

Idéerna bakom utställningen bygger inte bara på det ekologiska sambandet i naturen utan också på ekonomi. Med ekonomi menar utställarna hushållning i bemärkelsen sparsamhet.

Vi känner igen mycket på utställningen. De gamla metoderna som våra förfäder och förmödrar utarbetade och förde vidare generation efter generation, har tagits fram, dammats av och visas upp.

Metoder som var snåla med resurser, ekonomiska i ett naturhushåll. I det framväxande industrisamhället slopades dessa metoder och nya infördes som bättre var anpassade till det nya

BILDERNA TILL VÄNSTER:

● Kylskåpet ligger i en container bland en massa andra kapitalvaror, förr livslånga investeringar, nu slit och släng.

● Formhuset som står ute på gården är byggt på en visionär önskedröm. Byggt av rivningsvirke, delvis soluppvärmt, okonventionellt ritat för att passa invånarnas behov. Vid taknocken vajar band med Christianias färger.

● Det är de fattiga i den icke-socialistiska delen av världen som får betala kalaset.

SS ren

systemet — penninghushållning.

Det fräscha med Ararat är att den kombinerar den moderna tidens tekniska kunskaper med den gamla tidens syn på naturens resurser.

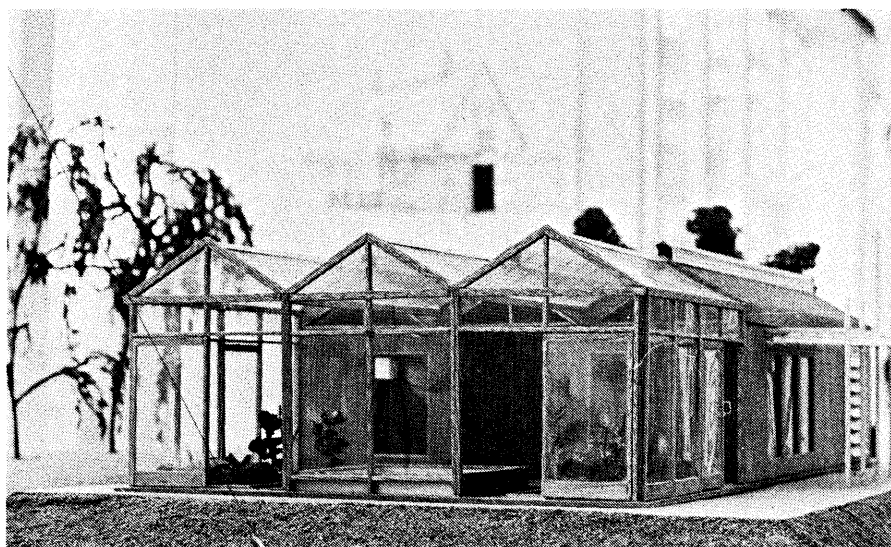
Soluppvärmda hus t ex, får stort utrymme.

Man tittar inte bara på Ararat, man gör också. Det finns två verkstäder, en inne och en ute. där man bland annat får prova på att väva, svarva, skära plåt, dreja och snickra.

Den som varit i Köpenhamn och besökt Christiania känner dess ande sväva över utställningen. Samma ekonomiska, tekniska och mänskliga filosofi finns även där — i verkligheten!

Gå och se utställningen och ta god tid på er!

Birgit Lundin

BILDERNA TILL HÖGER:

● Solenergi och energisnål uppvärmning av bostäder får stort utrymme på utställningen. Här en av de små modellerna.

● Farfarsfars gamla hederliga dynghög, så okänd att den är en nyhet för många besökare.

● Jeansklädd undersöker mormors tras mattväv. Ett vackert och praktiskt sätt att återanvända textil.

Det börjar bli tradition att vi ägnar Vi Mänskors sommarnummer åt kvinnornas situation i andra länder. I jämförelse med det förtryck många utsätts för kan vår egen kamp kännas exklusiv — men den är ändå vår, på vår plats i världen och i historien. Men vår kamp är också solidaritetsarbetet med alla kvinnor som världen runt kämpar mot politiskt förtryck och könsförtryck. På de följande sidorna har vi samlat material från olika länder som vi fått från våra läsare. I ett samhälle fritt från utsugning och förtryck kan kvinnan bli fri och "bära halva himlen" — innan dess bär hon halva kampen mot förtryckarna.

LW

KUBA:

Sensualismen finns med i revolutionen

Text och foto: Gunilla Myrberg

Historia

Kuba koloniserades omkring år 1500 och förblev spansk koloni i 400 år. Den ursprungliga indianbefolkningen utrotades och istället forslades slavar från Afrika till ön. I slutet av 1800-talet besegrades Spanien och landet styrdes av en amerikansk militär guvernör. Även om Kuba formellt var självständigt var det i praktiken en lydstat till USA, som hade Kuba till sockerskål, bordell och spelhåla. Folket led av svält, sjukdomar och analfabetism. 1959 besegrades diktatorn Batistas armé av Fidel Castros gerilla. Det första fria landet i Amerika utropades och den kubanska revolutionen inledades.

— Havanna, sa min gamle farbror och fick ett drömmande uttryck i ögonen.

— Sloppy Joe's bar — jag minns 1931...

Men sen stelnade han till och såg kallt på mej.

— Ja, ja, du får väl se om du får röra dej fritt nu. Men Castro får du träffa, förstås.

Och han återgick till att läsa Svenska Dagbladet, den tidning som givit honom hans uppfattning om världen, inte minst om Kuba, Vietnam och andra länder, som USA-imperialisterna trott — och tror — sig vara världspolis över. Även om hans syn på Kuba inte är allmän, så är det viktigt att komma ihåg att den mesta information vi får kommer från nyhetsbyråer i USA eller från den övriga västvärlden. Det gäller förstås också Angola och det kubanska stödet till MPLA-rege-

ringen där. Inte minst påverkar det inställningen till Sveriges bistånd till Kuba, som debatterats nu i vår. De borgerliga i riksdagens utrikesutskott ville avveckla biståndet, moderaterna tyckte att det skulle stoppas helt och center och folkpartiet menade att Kuba nu har en så hög ekonomisk standard att man kan underhandla om avveckling. Socialdemokraterna — som vill ge 70 miljoner i år — ansåg att man så småningom kan gå över till annan form av samarbete, men först när den ekonomiska situationen på Kuba visar på varaktig förbättring. VPK är inte med i utrikesutskottet, men stöder naturligtvis ett ökat bistånd. I riksdagen den 19 maj avgjordes bistandsfrågan genom lottning och Kuba får nu 40 milj. i stället för 70 och får därmed avstå från bl a en antibiotikafabrik.

Vi fem SKV:are landade i mjukt varmt mörker klockan 6 en mars-morgon i Havanna. Vi hade mellanlandat i Madrid, där flygplatsen var full av civilgardister med kul-sprutgevär, posterade mellan marknadsstånd fulla av krimkrams.

I Havanna väntade oss våra kamrater i FMC — Federacion Mujeres Cubanas — kubanska kvinnoförbundet, Eleonore, Maria och Magalys.

Under de två veckor vi tillbringade på Kuba kom vi att träffa många fler kvinnor. Alla tillhörde FMC och alla hade uppgifter av olika slag. De var beslutsamma och entusiastiska, varma och verk-lighetsnära.

Kvinnan före revolutionen — förtryckt och utnyttjad

I provinsen Oriente, just där revolutionen började, träffade vi *Elsa* och *Conchita*, och de berättade för oss hur kvinnorörelsen startat. Före revolutionen var kvinnorna svårt diskriminerade, både vad gällde kön, ras och ekonomi. Arbetarklassens kvinnor hade bara två sätt att försörja sig, ta plats som hembiträde i en rik familj eller prostituera sig. Eftersom arbetslösheten var stor bland männen fanns det ännu mindre arbete för kvinnorna, som alltså blev beroende av männen, som i sin tur knappt kunde försörja en familj.

Men en del kvinnor från överklassen, som fått utbildning, bildade kvinnoorganisationer, rösträttspartier, små partipolitiska grupper.

Än före revolutionen, när underjordiska grupper växte fram över hela Kuba, deltog kvinnorna aktivt. *Conchita*, som då arbetade på en sockerfabrik, berättar att hon i hemlighet transporterade medicin från staden Santiago till "andra fronten" i bergen

FMC-kamrater i La Yaya

Sierra Maestre, där Fidel Castro och medlemmarna av 26 juli-rörelsen hade sitt högkvarter. Hon fungerade också som kurir därifrån och lämnade meddelanden till kamrater inne i stan. Kvinnorna hjälpte till med sjukvård, att sy kläder och ordna mat, men många av dem var soldater. Mot slutet av kampen fanns en kvinnobataljon, *La Bayamesa*, som Fidel organiserade trots att de manliga kamraterna inte gillade det. Männen fick sedan erkänna att kvinnorna kämpat med stor framgång. En av kvinnokämparna från den tiden är Vilma Espin, som nu är ordförande i FMC.

Genast efter revolutionen gällde det att organisera kvinnorna, och att ta hand om de utslagna. På Kuba fanns omkring 70 000 prostituerade, eftersom ön — och särskilt Havanna — fungerat som bordell och spelhåla åt USA. Den 23 augusti 1960 bildades så FMC, där man förenade de revolutionära kvinnogrupperna. En av initiativtagarna var Fidel Castro.

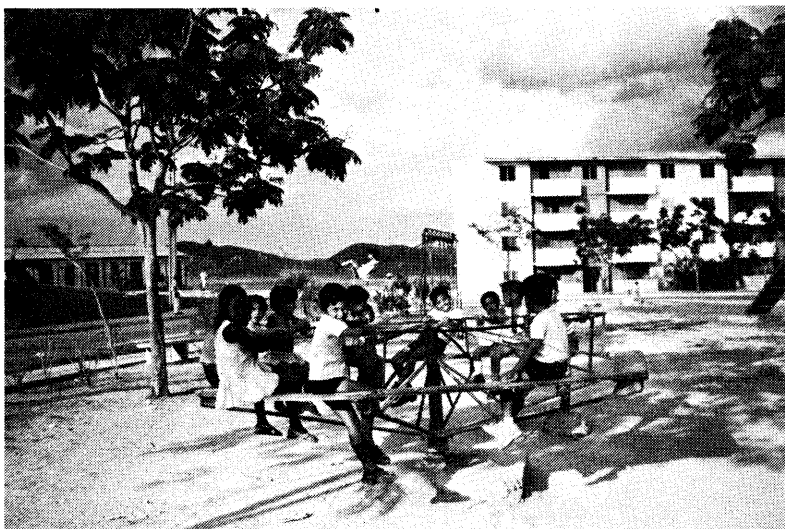
FMC är idag en massorga-

nisation, där 80 % av alla kvinnor över 14 år är anslutna.

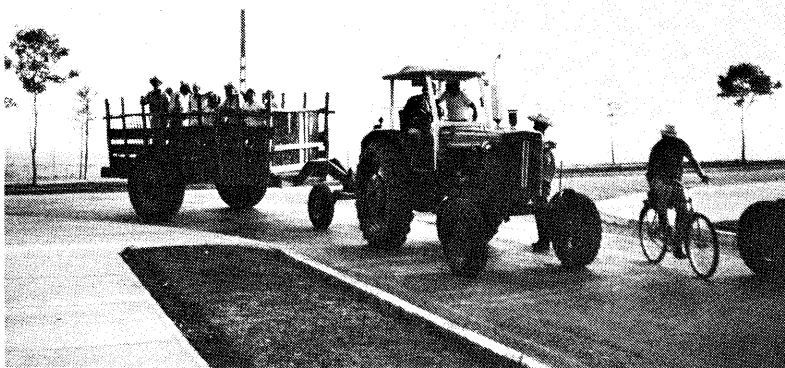
Arbetet är inte alltid lätt. Machismo — myten om mannens överlägsenhet — sitter djupt rotad, också hos de män som aktivt deltar i revolutionens bevarande. FMC arbetar hela tiden för att förändra attityderna och man förstår att man måste börja på daghemmen och i skolorna. På internatskolorna får därför pojkar och flickor göra samma saker, i studierna och i det praktiska arbetet i kök och med städning och klädvård.

José hade aldrig gått i trappor

FMC-kvinnor på basplanet träffade vi i Santa Clara, den största staden i Las Villas-provinsen. *Elva* och *Olga* tog oss med till Yaya, ett jordbrukskollektiv. Efter revolutionen nationaliserades storgods och lantarbetarna blev ägare till den jord där de förut varit slavar. Men fortfarande fanns småbruk kvar, som senare också de nationaliserades för att man

Tre bilder från jordbrukskollektivet La Yaya. Den stora flickan på nedersta bilden är delvis lärare, samtidigt som hon går sista klassen i skolan

skulle kunna driva jordbruket mer rationellt.

Ändå hade man aldrig någon tanke på att landsbefolkningen skulle behöva flytta. På Kuba vill man ha en utjämning av levnadsstandarden mellan stad och land. Istället för att som i Sverige låta glesbygden dö bort satsar man på att bygga ut servicen i byarna och förbättra levnadsvillkoren där.

I Yaya-kooperativet har man mest boskapsskötsel och mjölkproduktion. Fortfarande är det ont om mjölk på Kuba, och det är bara barn under tio år och äldre över 55 som får full ranson. Jordbrukarna i Yaya har nu i ersättning för sin jord fått egna lägenheter, fullt möblerade och med kylskåp och TV. Nu arbetar de i kooperativet och får lön, bostaden är hyresfri.

När arbetarna pensioneras vid 60 år får de bo kvar utan kostnad. Familjen vi besökte har en fyra-rummare. De har fyra barn, men bara ett bor hemma nu. Mannen i huset berättade att han i början tyckte det var väldigt jobbigt med trapporna — husen var i tre våningar — för han hade aldrig gått i trappor förr. I bohion (hyddan) de bodde förut var allt primitivt, svårt att hålla rent. FMC-kvinnorna i basgruppen arbetade just med anpassningen för de omkring ettusen invånarna i Yaya. Också med hälsovård, vaccinationskampanjer, socialt arbete och politisk skolning. En grupp har hand om barnen efter skolan — ett slags fritidshem. När familjerna flyttar in i lägenheterna behöver de hjälp med att lära sig att sköta alla de nya hjälpmedlen.

En teatergrupp från Havan-

na har också varit med i arbetet. Talat med jordbrukarna och deras familjer om problemen och svårigheten i att byta miljö. Intrycken omsatte de i pjäser, som sedan spelades upp under stort jubel bland publiken. I många av familjerna var föräldrarna inte gifta, eftersom de aldrig haft tid eller råd att tänka på det. Nu när de fick det så bra ville de ordna bröllop. På ettårsdagen av Yayas grundande arrangerades därför en stor fest med kollektivt bröllop för 80 par. Tårtan var så stor att den fick köras in med traktorvagn. I samlingslokalen finns flera fotoalbum. Där ser man bilder av de gamla hyddorna där familjerna förut levde. Ofta sov sju personer i en säng, de hade inga bord och stolar utan fick stå och äta. Bilderna sparar så att barnen ska kunna se förändringarna och i framtiden förstå vad revolutionen betytt. Att ha en historia är viktigt.

Här skapas den nya människan i solidaritet

Margarita visade oss daghemmet, där hon har sin lilla pojke medan hon arbetar på FMC:s kansli. Där fanns det 180 barn mellan 1 1/2 månad och 6 år, uppdelade i åldersgrupper. Vistelsen är helt gratis, dessutom får barnen läkarvård. Från fem år börjar språkräning och undervisning i enklare räkning. Födelsedagar firas kollektivt. Barnen byter från sina egna kläder till daghemmets kläder, kläderna tvättas centralt.

På Kuba har man på dessa 17 år efter revolutionen lyckats ordna daghemsplats för 55 000 barn. Här hemma, där vi började planera daghem på trettiotalet har vi fortfarande bara 60 000 platser. Inga män arbetar på daghemmen.

— Vi är medvetna om det, säger Margarita, men männen behövs i det tunga arbetet. Istället arbetar vi på att få

papporna att delta mer i barnens skötsel.

Daghemmet är målat i glada färger och barnen är också glada och öppna. De har inte särskilt gott om lekmaterial, eftersom det är brist på sådana saker på Kuba. Men i uppfostran ingår också att lära sig samsas. Man övar sig i grupparbete, att hjälpa varandra, att låna ut saker. Också att få känsla för andra människor, personalen berättar om andra länder och om vikten av internationell solidaritet. Barnen får ha rollspel för att lära sig att förändra könsrollerna. Osökt kommer jag att tänka på hur det är hemma i Sverige när mammorna sitter kring sina barn i sandlådan.

— Rör inte pojkens hink. Lämna tillbaka flickans cykel — du har en egen.

Svenskan som inte vill flytta hem

Sonja jobbar på Radio Havanna, och hon har just varit ute på mikrobrigad. Hon bor i en lägenhet i ett före detta kolonialhus, hon är med i en kvarterskommitté för revolutionens försvar, där man svarar för hälsokontroller. På kvällarna studerar hon, marxism och språk. Hon talar spanska snabbt och med många gester, men hon är ganska blond. Sonja är svenska, dock helt kubaniserad. Tillsammans med sin man, som är chilensare, kom hon från Chile efter kuppen.

Sonja längtar inte hem till Sverige — jo, till sin mamma och vännerna och kanske ibland efter årstidernas växlingar. Men Kuba är hennes hem nu. Hon berättar om mikrobrigaderna. Man arbetar med ett stort bostadsprogram eftersom många bor ganska dåligt. På varje arbetsplats tar man ut en grupp, som skickas ut för att bygga hus. På byggplatserna finns yrkeskunnigt folk som organiserar arbetet.

— Jag trodde aldrig jag skulle kunna bygga hus, säger Sonja, men jag murade och rörde cement och knackade puts. Visst var jag fuktansvärt trött på kvällen, men det var en fantastiskt fin tid av gemenskap och känsla av att göra en insats. På jobbet tog kamraterna över mina uppgifter i form av viss övertid. När husen är klara delas lägenheterna ut efter behov. Det finns stora bostadsområden, som byggts så här, till exempel Alamar utanför Havanna. Där finns poliklinik, skola, daghem och ett par fabriker.

— Det som är så fint med Kuba, säger Sonja, det är att trots svåra problem med handelsblockader och ransoner, så finns här en beslutssam entusiasm och en glädje. Musiken betyder mycket på Kuba. Man arbetar hårt, men man kan också koppla av och umgås, dansa och sjunga. Kuba är ett socialistiskt land, men också ett sensuellt land.

LEVE DEN KUBANSKA REVOLUTIONEN!

För den kubanska socialismen gäller Världighet gäller Glädje gäller Skönhet Belleza Cuba har förutsättningarna.

Om du vill läsa mer om Kuba:

Kuba-bulletinen "Kvinnan i revolutionen"

Björklund, Dagbok från Kuba

finns på Svensk-Kubanska Föreningen, Box 45065, 104 30 Stockholm
Tel. 08/31 95 30

som har mycket annat material

Ehrenpreis, Cuba — en landsanalys

Wernström, Upproret

Castro, Historien ska frukänna mig

Yglesias, I revolutionens hand

VARNING för Olle Länsbergs Kuba-bok — reaktionär och fördomsfull.

CHILE:

Ingen väg tillbaka för arbetarkvinnorna

Av Salvador Allende-kommitténs kvinnogrupp

Under regeringen Salvador Allende lyckades man genom en rad olika institutioner kanalisera kvinnans sociala och politiska medverkan på olika nivåer. Det är nödvändigt att analysera hur arbetarkvinnan för första gången uppskattades som mänsklig varelse och samtidigt en produktionskraft att räkna med.

Man kan inte jämföra utvecklingen och befrielsen av kvinnan med borgar- och överklassens kvinnor som alltid haft tillgång till både utbildning och kulturliv gratis genom ett samhällssystem som underhöll detta som en exklusivitet för sin klass.

Det är väl känt vad militärkuppen den 11 september 1973

betydde för arbetarklassens kvinnor. Vägen till utbildning, utveckling och erövring av de mest fundamentala rättigheter stängdes.

De positiva erfarenheterna hon gjorde under Unidad Popular-regimens tre år har dock gett henne tillbaka hennes klassmedvetande och trots terror, fängelse, tortyr och hunger står hon med beslutsamhet och mod emot fascistregimen Pinochets inhumana våldsdåd.

Situationen under Allende-regeringen
Allende-regeringen föreslog 1972 inrättade av ett familjeministerium som skulle arbeta mot diskrimineringen av kvinnorna i lagarna. Den hö-

gerdominerade nationalförsamlingen gick emot förslaget men regeringen drev ändå igenom det och det underställdes direkt presidentämbetet. Dess uppgift blev att skapa möjligheter för kvinnorna att delta i det produktiva arbetslivet och förbättra familjernas levnadsvillkor.

Kvinnornas nationalsekretariat understödde inrättandet av daghem och lekskolor.

Under åren 1970–73 utökades mödracentralernas verksamhetsområde. Från att ha varit 800 blev de 2 000 och fungerade i Chiles mest avlägsna områden. Där samordnades arbetet mellan mer än en miljon kvinnor och möjliggjordes kvinnornas direk-

ta deltagande i den politiska, ekonomiska och sociala process som landet befann sig i.

När statskuppen kom höll man på att förbereda en rad lagar till familjens skydd och kvinnornas förberedelse för arbetslivet.

Från allra första stund saboterades Allenderegimen av en stor finansblockad som organiserades av den chilenska överklassen och den amerikanska imperialismen.

Regeringen Allende förbättrade arbetarnas och medelklassens levnadsstandard. Lönerna höjdes så att folk verkligen fick råd att skaffa sig det de behövde.

De ökade arbetstillfällena sänkte arbetslöshetssiffrorna från 7 % till 3,7 %, en siffra som är godtagbar även av i-länder. När arbetslösheten minskade försvann tiggeriet dessutom.

Chilenarnas hälsa i allmänhet och mödrarnas och barnens i synnerhet var något som regeringen tvingades ta itu med omedelbart. Regeringen Allende hade knappt haft makten i två månader förrän den organiserade en daglig utdelning av nästan två miljoner liter mjölk till tre miljoner barn och 350 000 kvinnor. Utdelningen var helt gratis och gällde alla barn under 15 år oberoende av vilken socialgrupp de tillhörde.

Läkarkontroll av havande kvinnor, "hälsotåget", sommar- och semesterhem och skollovskolonier var andra hälsovårdsreformer.

Man satsade mycket på utbildning och startade omfattande alfabetiseringskampanjer.

Andringarna som genomfördes i Chile visade klart på möjligheten att öppna en väg till socialismen — något som också underströks av imperialisternas och den chilenska överklassens våldsamma reaktioner.

I dessa aktiviteter mot rege-

ringen spelade överklass- och borgarkvinnorna en väsentlig roll eftersom de kände alla sina gamla privilegier hotade.

I denna förbittrade klasskamp spelade kvinnorna en viktig roll. Deras klara ställningstagande visade sig vid parlamentsvalen i mars 1973, då antalet kvinnor som röstade för Unidad Popular steg från 30 % till 39 %.

Situationen efter kuppen

Den 11 september 1973 störtades Salvador Allendes konstitutionella regering av en militärkupp som — förutom att den var våldsam och blodig — kastade tillbaka arbetarklassen i den värsta nöd som den någonsin befunnit sig i under Chiles historia.

Kvinnorna tar inte längre någon del i regeringens arbete. Kvinnornas nationalsekretariat finns inte längre och inte heller några andra organisationer som övertagit sekretariatets roll.

Fem procent av de rikaste i Chile som 1972 fortfarande fick 27 % av den församlade bruttonationalinkomsten, fick 50 % av den 1974 och i slutet av 1975 fick de 60 % av den.

Nationaltillgångarna återgick till sina forna ägare, jordreformen gick tillbaka. Prisstoppet avskaffades, lönerna frös man.

Under fyra månaders militärregim såg de fattiga familjerna sina löners verkliga köpkraft sjunka med 40 %.

I dag finns det goda skäl att anta att lönernas värde sjunkit med 67 %.

Arbetslösheten är i genomsnitt 26 %, i arbetardelarna 60 %.

En stor del av det chilenska folket har inte mat för dagen. Tusentals barn får bara mat en gång om dagen i bästa fall. Andra får livnära sig på en kopp te utan socker och en bit bröd. Tiggeri har blivit vanligt.

Kvinnorna i byarna och församlingarnas kvinnor i framför allt arbetarstadsdelarna i Santiago och andra städer runt om i landet arbetar i hemlighet på att organisera folkkök, där de ger barnen och någon gång även vuxna ett mål mat om dagen.

Idag kan omkring 400 000 barn i Chile inte börja skolan — lågstadiet — för de har inga böcker, kläder eller tillräckligt med mat.

Under åren 1973—74 skar staten ner sina anslag till allmän hälsovård, undervisning och social omsorg från ca 37 % till ca 10 % av nationalinkomsten.

Arbetarkvinnan, stadskvinnan, lantarbeterskan, studentskan, den intellektuella kämpar idag för att återfå sina fundamentala rättigheter inom alla sektorer av landets liv. De har utvecklat en vidsträckt solidaritet med de politiska fångarna. Fler och fler ansluter sig till den underjordiska kamprörelsen som växer dag från dag och där kvinnan spelar en viktig roll.

Vad den chilenska kvinnans heroiska kamp betyder som exempel uttrycks i ett brev som kommit från ett chilenskt fångelse: "...ni är utan tvekan de bästa kvinnorna i detta land. De som gör att hoppet fortfarande lever. Ni är förlängningen av våra armar och vårt blod, våra ofullbordade drömmar och vår oavslutade kamp..."

Den chilenska kvinnan fördubblar sina ansträngningar för hon vet att segern är hennes och hon vet också vilken roll hon kommer att spela i det nya samhället.

Förenad med folket, med dess massorganisationer och omvärd av den starka internationella solidariteten, går den chilenska kvinnan mot seger i den fasta övertygelsen att varken någon eller något kan stoppa henne. □

VIETNAM:

Kvinnans frigörelse fortsätter efter befrielsen

Karin Lentz var med på den första svenska "turist-resan" till Vietnam i vintras. Hon kom hem fylld av glädje och positiva intryck från ett Vietnam där kvinnorna nu befäster den jämlikhet i samhället som de fick under kampens år.

När vi flög in över Vietnam hälsades vi välkomna till landet av de vietnameser som var våra medpassagerare. En var fackföreningsordförande från Ho Chi Minhs stad — f.d Saigon. Han hade fö god ögonkontakt med Mattias, 13 år, och båda log blyga, pojkaktiga leenden mot varandra. Det var deras kommunikation. Men den räckte. I Vietnam ser man ofta hur nära och naturligt generationerna lever med varandra. En annan medpassagerare var läkare, som tidigare tjänstgjort i Guinea-Bissau och träffat Amilcar Cabral. Anledningen till den tjänstgöringen? Solidaritet. Båda kände till det svenska solidaritetsarbetet och många vi talade med i Vietnam kände stor tacksamhet. Några var dock lite ängsliga för att det arbetet skulle avstanna.

Även om Vietnam har byggt upp landet kontinuerligt under pågående krig måste den stora återuppbyggnaden börja nu. Vi såg flera bostadsområden under uppförande med skolor, daghem, restauranter och butiker, vägar breddades och förbättrades, i Hanoi byggdes även hotell,

Text:
Karin Lentz

Foto:
Joachim Lentz
Christian Lentz

vid Ha Long-bukten byggdes semesterorterna upp igen för arbetarna, kraftverk byggs, järnvägen mellan Hanoi och Ho Chi Minhs Stad färdigställs, broar, skolor, teatrar... Det är nu stödet behövs. Två ekonomiska system ska sammanjämkas och en enorm förstörelse i södra delen helas; skövlad skog och skövlade risfält och så människorna: föräldralösa barn, krigsskadade, miljoner analfabeter och i amerikanarnas spår: prostituerade, drogmissbrukare, arbetslösa. De prostituerade har man redan tagit hand om och erbjudit utbildning.

Vietnams Kvinnoförbund angav som sin närmaste uppgift att sörja för södra delen på alla sätt. Det har ju gjort det tidigare också — senast gällde parollen under Ho Chi Minh-kampanjen, de 55 dagarna befrielsen av Saigon varade. "Allt och alla till fronten." Detta berörde kvinnorna både direkt och indirekt, som för under hela krigstiden. Kvinnoförbundet lanserade på 60-talet kvinnornas ansvarsområden för att besegra aggressorerna och bygga socialismen: "produktionen, familjen, fronten". Vietnams kvinnors insatser mot fransmännen och amerikanerna är välkända. Kvinnornas massdeltagande i folkets krig bidrog till att slå ut fienden. Systrarna Trung som i spetsen för en här år 40 efter vår tideräkning drev ut fienden som kom norrifrån har haft många efterföljerskor.

Inte bara i den direkta kampen ökade kvinnornas delta-

Hamnarbeterska i Haiphong

gande. 1960 utgjorde de i norra Vietnam endast 20 % av arbetare och tjänstemän, 1972 redan 42 %. Kvinnor i ledande ställning är fortfarande få. I Nationalförsamlingen t ex är 32 % kvinnor. Till alla andra uppgifter kommer det på Kvinnoförbundet att utbilda kvinnliga kadrer. Något annat man medvetet eftersträvar är att utbilda kvinnliga lärare i tekniska ämnen för att på det sättet uppmuntra flickor att välja ett tekniskt yrke.

Kvinnans frigörelse fortsätter

En följd av kriget blev alltså att kvinnorna övertog männens uppgifter i produktionen: på risfältet, i hamnen, på byggsplatsen, väg- och brobyggen osv. Vi såg många kvinnor i arbete, i rörelse, ofta med något tungt arbete, som vi skulle kalla manligt arbete. Finns det risk för att kvinnorna återgår till hemmet nu efter kriget? Den frågan har många ställt och Kvinnoförbundet har svarat: "Kvinnorna kommer att utvecklas än mer när vi ska bygga ett fredligt, oberoende, demokratiskt, återförenat, blomstrande och starkt Vietnam. Augustirevolutionengav

Vietnam ett nytt samhälle. Under Vietnams Arbetarpartis ledning har detta samhälle förbättrats dag för dag och har inneburit folkets, kvinnornas frigörelse. Ho Chi Minh sade: 'Om inte kvinnorna är emanciperade har socialismen endast byggts till hälften!'

Kvinnoförbundet arbetar med detta för ögonen och har samhället, staten, institutioner och myndigheter på sin sida. Förbundet påpekar vikten av att inte arbeta isolerat utan tillsammans med partiet och olika organisationer. Till kvinnornas tre ansvarsområden läggs nu mottot: "Låt oss se till att klara av både statens och familjens angelägenheter, låt oss sträva efter att få jämställdhet med mannen". Man är mån om att påpeka att kvinnorna måste frigöra sig själva och att männen måste upplysas om kvinnans situation och frigörelsekamp.

Både Le Duan — 1:e parti-sekreterare — och Kvinnoförbundet har i olika skrifter dragit upp riktlinjer för det fortsatta arbetet, dels för kvinnorna själva, dels för Förbundet. Här har klart framkommit att målet inte är nått, att det återstår mycket, även om kvinnorna nu har samma sociala, ekonomiska och politiska rättigheter som männen. Då bör man erinra sig förhållandena före — 45 med analfabetism — störst hos kvinnor —, månggifte, barnäktenskap osv. Ute på landsbygden innehar kvinnorna en ledande ställning i kooperativerna och även på distrikts- och provinsnivå. Kvinnorna utgör 60 % av jordbruksarbetarna, 60 % är kvinnor inom handeln, 52 % på undervisningsområdet, men deras deltagande bör ökas, framförallt på högre nivå, deras deltagande överhuvud bör underlättas genom flera daghem, flera service-inrättningar. ➡

"Familiens lycka beror på samhällets lycka"

Le Duan har synpunkter på familjen. Han tror sig veta att många anser det vara icke-revolutionärt att tala om eller tänka på familjen, som om det vore av privat intresse. Tvärtom, säger Le Duan: "Familiens lycka beror på samhällets lycka. Samhällets framgång uttrycks i varje medlems, varje familjs lycka. Följaktligen måste partiet, regeringen och massorganisationerna sörja för varje familj, för kläder, mat, bostad, utbildning etc."

Le Duan stannar inte vid familjen utan talar även om kärleken, som inte är något flyktigt, utan en varaktig känsla, som baserar sig på ömsesidig respekt och gemensamma ideal. Det finns ett ordspråk i Vietnam som säger "Ett lyckligt äkta par kan ösa Östra Sjön tom."

Lite av detta pratade vi om när vi besökte Kvinnoförbundet i Hanoi, dvs två representanter, en matematikprofessor och en som var chef för förbundets propagandaavdelning.

De kom ut och mötte oss på gatan och verkade uppriktigt glada över att vi ville besöka dem. De hade dukat fram thé och cigaretter och medan vi drack thé utbytte vi hälsningar och presenterade oss. Vi

hade i förväg gett dem våra frågor och de besvarades nu i tur och ordning, ibland av den ena, ibland av den andra. De föll varandra i talet, skrattade och log och blev ibland väldigt ivriga. Vilket hade till följd att den lilla svensk-danska kvinnogruppen också blev lättad och sköt in flera frågor. Vi fick väl i och för sig inte reda på något som vi inte redan hade läst — det ÄR svårt att fråga konkret — men ändå, när vi lämnade dem var vår grupp upprymd och alla sa i munnen på varandra, "Vilken fin och mjuk stämning, vilket lyckat och roligt möte." Det var ett möte präglad av värme, innerlighet, skämt och skratt — de hade berättat om sig personligen och sina barn — sådant ger närhet. Matematikprofessorn t ex hade två barn och hon tyckte nog att flickan var flitigare än pojken! "Vad sa nu männen om att kvinnorna arbetade", undrade vi. "Ja, vad säger du" — vände hon sig till vår manlige tolk, som kvickt replikerade att han inte var gift tyvärr. Hon svarade själv att männen nu fostrats av partiet och var stolta över kvinnorna — annat hade det varit förr.

En av dem hade varit medlem i partiet i många år och när hon tog farväl tillade hon "comrade" — det var som den finaste utmärkelse. □

Det är kvinnor som sköter över-skeppningen

AEROFLOT

är inte bara MOSKVA och LENINGRAD

Vi flyger också till
JAPAN
OST- och SYDOST-ASIEN

Närmaste vägen går via Moskva

Allt fler flyger också från Stockholm till:
OSLO, AMSTERDAM och KÖPENHAMN
MED AEROFLOT

soviet airlines

Tel: 08/21 02 14, 21 70 07
Besöksadress: Sergels torg 6,
Postadress: Box 400 07,
103 41 Stockholm

Norrbottnen

Piteå—Munksunds SKV-avdelning hyllar 70-åringen
"Och ut över landet klingar än ditt ord och namn
Norrskensflamman"

**Text och bild:
Gunilla Borgström
Eva Gullbring**

SICILIEN:

Tolv kvinnor bildar kollektiv

Partanna, Sicilien. Rester av en stad i Belicedalen, där jordbävningen för åtta år sen gjorde tiotusentals människor hemlösa. De flesta bor ännu i baracker. Statens pengar till nya hus kom bort på vägen.

Tolv kvinnor i en liten iskall partilokal i staden turas om att sitta vid el-elementet. Nej inte tolv idag, tio. En är sjuk, en annan hjälper sin syster på sjukhuset i grannstaden där hon skall föda. Men tolv namn finns i alla fall på det papper som lämnats in till stadens notarie av Paola, en av dem.

Tolv kvinnor som tänker bilda ett kooperativ. Tänker sy, sticka, virka, göra konserver.

Det låter inte så märkligt men det är det. De tolv, nästan alla svartklädda som sig bör, är pionjärer. De är modiga, de riskerar något. Kanske kan de vinna något. Inte bara egen inkomst utan också ett eget värde. Här på västsicilien är det revolutionärt att tänka så. Här har kvinnan varit osynlig tills alldeles nyss. Nu börjar systrar ströda varann, arbeta för förändringa. Men visst kan det vara farligt.

Några av dem har redan en inkomst. Vid sidan av barn och hushåll virkar de, varenda ledig sekund, för de uppköpare som betalar struntsummor och säljer dyrt till turister i Palermo. Nu tänker de: vi i kooperativet kan få hela vinsten. Men tänk om vi misslyckas? Då står vi där, då får vi aldrig sälja till "honom" mer.

Men egentligen tror de att de kommer att klara det. Från Sverige, förmedlat av svenska Sicilienkommittén, kommer i dagarna oväntade 15 000 som startkapital, får de veta. Nu kan man köpa symaskiner, skaffa startmaterial. Det svåra verkar möjligt. Och de som samlats i det iskalla rummet går igenom de formaliteter som krävs för att få starta. En styrelse på fem. Två revisorer. Och en "god man" som skall lösa konflikter, om de uppstår.

Och alla förstår sig redan på pengar. De är vana att hushålla, hustrur till jordbruksarbetare, byggnadsarbetare, småhandlare i en landsända där arbetslösheten är större och priserna minst lika höga som i resten av Italien.

De gör raskt kalkyler över vad materialet till en jordgubbsmönstrad torgkasse går på, och vad en sådan brukar kosta i Palermo. De diskuterar billiga lokalalternativ — en ljus och rymlig, ensligt belägen barack utanför själva stan, eller den stora kalla mötessalen i partilokalen? Det blir den, man tror att maskiner och material nog är tryggare för stöld och åverkan här i stan. Men det är säkert också så att man är rädd för annat, om man håller till i den där avskilda baracken. Det kunde bli prat om "kvinnohus", det kunde bli önskad uppvaktning, och det vore kanske otäckt att ensam gå den långa vägen dit, och vem har bil?

Virkade dukar, kassar med ap-

Två kvinnor ur kooperativet med arbetsprover

plikationer — vad skall vi göra? De arbetsprover man tagit med sig är konventionella saker, sedda med svenska ögon. Inte moderna, men heller inte så folkloristiska att de skulle kunna vara moderna för det. Traditionen som kanske finns någonstans är rubbad av damtidningarnas förslag. Man virkar små gulliga korgar att ha bröllopskonfekt i. Men hantverkskunnigheten finns där, och den ekonomiska påhittigheten att ta tillvara. Det är kooperativets kapital.

De frågar oss: vad skulle vi kunna exportera till Sverige?

Vi svarar att vi inte vet, men lovar att höra oss för med tänkbara försäljningskanaler, och lovar att skicka frågan vidare — det gör vi nu.

Vi säger till de tolv att vi är amatörer själva, men att vi tror att de skall försöka "leta tradition", försöka bygga på något eget, sicilianskt, som kanske kunde bli ett efterfrågat mångårigt "mode" som de grekiska axelväskorna, de rumänska skjortorna har blivit här. Kanske skulle de kunna ta upp måttbeställningar från Sverige också.

Du som har kunskaper, tankar och idéer om hur vi i Sverige skulle kunna hjälpa kvinnokoopertivet i Partanna, hör av dej till oss så vidarebefordrar vi. Kooperativet kommer igång i år, och det är viktigt att de har en efterfrågan i starten. □

SYDAFRIKA:

Svarta kvinnor "onödiga bihang"

"Kvinnor under apartheid", var temat för en endagskonferens som arrangerades i London den 24 april av antiapartheidsrörelsen i England. Konferensen, som samlade ett hundratal deltagare från såväl kvinnorörelser som antiapartheidsrörelsen, var ägnad att sprida kännedom om svarta kvinnors liv och situation i det rasistiska och fascistiska Sydafrika och, inte minst, mana till solidarisk handling från systrar i alla länder.

Gång på gång återkom man under konferensen till hur viktigt det är att analysera den svarta kvinnans situation i Sydafrika. Endast genom att titta på hennes liv, som är ett resultat av ras-, klass- och könsförtryck, kan man fullständigt förstå strukturen och omfattningen av det djävulska apartheidssystemet.

Kännetecknande för alla de vittnesmål som gavs om förtrycket i Sydafrika var att man hela tiden vävde samman de personliga erfarenheterna med politisk analys.

Joyce Sikakane, f d politisk fånge i Sydafrika, berättade om sin uppväxt i det svarta slumområdet Soweto utanför Johannesburg, om hur hennes mor och andra svarta mödrar tvingades låsa in sina små på morgonen med en tallrik mannagryn, en mugg vatten och en potta för att ingen barntillsyn fanns.

— Vi turades om att kika ut genom det gallerförsedda fönstret, det var det enda roliga vi hade, kom Joyce ihåg. När modern kom hem efter ca 16 timmar hade barnen ofta gråtit sig till sömns.

Dulcie September, också hon f d politisk fånge, berättade om den kvinnokamp som förs mot apartheid och som trots en allt starkare repression och mer utbredd tortyr visar tecken på växande

miljtans. Nyligen trotsade ett hundratal kvinnor regeringen och gick den långa vägen hem till Majeng efter att ha tvångsförflyttats till ett avlägset och ofrukttsamt "homeland". Ett tiotal av kvinnorna arresterades.

Konferensen markerade sitt starka stöd till den nybildade kvinnoorganisationen "South African Black Women's Federation" med Winnie Mandela och Fatima Meer som initiativtagare. Frihetskämpen Winnie Mandela har nu äntligen efter 13 års bannlysning och husarrest brutit sin påtvingade tystnad.

Konferensdeltagarna såg det som en viktig uppgift att rätta till den förvrängda bild av kvinnans situation i Sydafrika som gavs under "Eminenta kvinnors världskongress" i Sydafrika, organiserad av Sydafrikas väloljade PR-maskineri i december. Där fastslog Tini Vorster (gift med Sydafrikas premiärminister) att "hemmafrurollen är fortfarande ett av de äldsta yrkena i världen"! Sydafrikas svarta och progressiva kvinnor fördömde genast arrangemanget som ett jippo.

Londonkonferensen kom till bland annat som ett resultat av den diskussion som skapades kring Hilda Bernsteins (sydafrikansk kvinna i exil) bok "For their triumphs and for their tears: Women in apartheid South Africa." Här avslöjar författarinnan hur icke vita kvinnor och barn betraktas som "överflödiga bihang" och "icke produktiva enheter" och därför tvångsförflyttas till avlägsna och obrukbara "homelands", där t ex mer än hälften av alla barn dör innan fem år.

**STÖD SYDAFRIKAS
KÄMPANDE KVINNOR!
BOJKOTTA SYDAFRIKA!
STÖD
BEFRIELSERÖRELSENA!**

Lena Israelsson

BRASILLEN:

"De torter 30 dagar

Sao Paulo är en modern storstad med över 7 milj. invånare, med ett skyskrapsfyllt centrum, med banker och affärshus vid de trafikfyllda avenyerna.

Till denna stad flyttar varje år 250 000 människor från Brasiliens landsbygd, på jakt efter arbete. Bebyggelsen ökar på den kulliga högslätten 10 mil från havet.

I det stora ABC-området, Santo André, San Bernardo och San Gaetano ligger industrierna tätt. Här finns bland annat ett tiotal bilindustrier som sysselsätter över 100 000 arbetare.

Genom lagstiftning sedan militärkuppen 1964 har fackföreningar i egentlig bemärkelse förbjudits. Strejker är förbjudna, strejker betraktas som politiska brott liksom alla former av subversiv verksamhet, till vilket hör distribution av propagandamaterial med idéer som är oförenliga med "konstitutionen".

I lagen om den nationella säkerheten nämns detta brott: spridande av idéer oförenliga med konstitutionen, med straff i form av fängelse mellan 4 och 8 år.

Genom hemliga dekret har presidenten givit polisen möjlighet att arresteras misstänkta personer, hålla dem isolerade i 60 dagar och under denna tid brukar förhör under tortyr äga rum, där efter tvingas den fängslade att underteckna det "förhörsprotokoll" som upprättats under förhöret. Rättegång hålles så småningom av militärdomstol.

I ljuset av detta skall situationen på arbetsmarknaden ses.

Jag vill berätta om en kvinna jag mötte i Sao Paulo.

**Text och foto:
Anna Karin Karlsson**

terade mig r i följd"

På arbetet säges många upp, lönerna har höjts och företaget ordnar uppsägning och nyanställning av människor, till de gamla låga lönerna. Det är dagligen kö av arbetslösa utanför GM:s grindar. På arbetet är det förbjudet att vägra arbeta övertid, förbjudet att diskutera eller organisera sig.

Uppköftiga polisanmäls. Fackföreningen styrs av företaget, de av arbetarna valda fackliga representanterna är personundersökta av polisen.

Var och en har en arbetsbok "Carteria Profesional" i vilken sena ankomster, olydnad, sjukdom noteras. Arbetsboken följer sin ägare genom det yrkesverksamma livet.

På de flesta arbetsplatser finns säkerhetsmän bland de anställda, betalda personer som har till uppgift att till företagsledningen anmäla kamrater som kan miss-tänkas utöva subversiv verksamhet.

Detta drabbade Maria, 31-årig fabriksarbetare. Hon berättade detta:

Vi arbetade i en grupp med arbetare i ett par fabriker, en politisk men obehäpnad, fredlig rörelse. Vi hade en grupp för kvinnor. Vi hade tidigare anat att polisen kunde ha sparat oss, men ändå var vi inte beredda just då. De kom hem till oss en kväll, kulsprutebeväpnade civila poliser. Min man lyckades smita ut, jag har inte sett honom sedan dess. De tog min dotter som då var 1 1/2 år, hon såg på när de slog mig och min väninna och förde bort oss. Min dotter fördes till ett barnhem och hon var helt chockad och grät och matvägrade under 18 dagar, hade inte mina föräldrar efter idogt sökande hittat henne hade hon kanske inte överlevt.

Polisen tog under några dagar över 1 000 personer, vänner och

kamrater till mig. Vi fördes till ett fängelse och jag hamnade i en cell med 3 personer, min väninna fördes till ett annat ställe.

Efter 3 dagar började tortyren, 4 män förde ut mig och jag fick naken gå fram och tillbaka framför dem, de gav elchocker i bröstet, öronen, fingrarna, de höll på så hela dagen, de frågade efter min make, efter vänner till mig, vad de gjort, var de var. Sedan fick jag vara ensam i en cell i 20 dagar, en dag kom de och hämtade mig igen, jag fick hänga i den sk papegoj-stängen i knäveckan, naken, med bundna händer. De slog mig 3 mån på en gång, gav elchocker. De torterade mig 30 dagar i följd, en dag fick jag stå i vatten och de droppar vatten över huvudet, kallt vatten. Samtidigt ger de elchocker i händer och fötter, då förlorade jag nästan medvetandet. Då frågade de hela tiden efter något brev jag inte kände till.

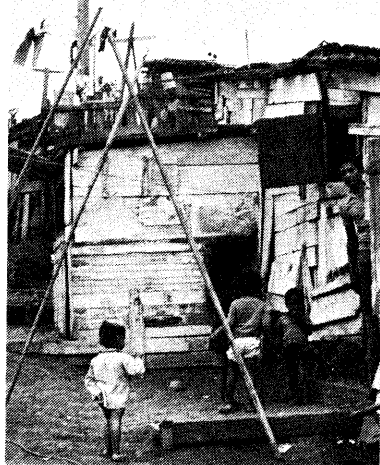
På min väninna sprayade de saltsyra i ansiktet och repade med en lancett över hela kroppen, de slog henne över hela kroppen, samtidigt hade hon öroninflammation, det rann var ur ett öra.

Under min sista tid som fånge fick jag bo i ett hus, där jag fritt fick röra mig, jag fick inte gå ut, jag fick inte ta emot besök.

Efter 1 1/2 år släppte de mig.

Vilka som torterar? — Ett kort leende ger hon mig, sedan blir ögonen mörka igen. "De är unga, jag tror det är universitetsfolk, de har ideal, de ser oss som en fara för fosterlandet, de får bra betalt. Några är äldre, de vet vad de gör. Man kan förstå dem kanske, de har fått en hård uppföstran.

De är många. Det finns läkare med under tortyren, det är läkarundersökning före tortyren och de avbryter när vi inte tål mer, en kamrat fördes till militärsjukhuset för vård, de vill inte att man

Från bostadsområdet Vila Palmares i Sao Paulo. Bilden har ingen anknytning till intervjun.

ska dö.

Polisen stjälar allt man har. De tog våra möbler, kläder, böcker, allt. Jag hade inte mer än kläderna på kroppen när jag släpptes. Jag har arbetat sedan jag var 13 år och jag har inte kvar ett papper på det. Det tog mig 10 månader att ordna de legitimationshandlingar som behövs för att få ett arbete.

Mina vänner från förr är försvunna. Jag vet inte var de finns, de är rädda för att söka upp mig kanske.

Jag har blivit rädd för att tala med människor, vet inte vem jag kan ha förtroende för.

Jag har i alla fall min dotter hos mig nu, hon är fortfarande väldigt ängslig, jag försöker vara hos henne så mycket som möjligt, men jag måste försöka få tag på ett arbete nu.

Trots det förtryck som råder, det stora antal personer som är arresterade och den uppenbara risk som råder för var och en som företager sig något i opposition mot regeringen, har under 1975 en rörelse för amnesti för politiska fångar vuxit fram. Denna initierades av kvinnor, mestadels mödrar till fängslade, där man skall ha klart för sig att huvudnen len är arbetare eller studenter som försökt diskutera facklig aktivitet, större yttrandefrihet etc. Denna "Comité Feminina" för amnesti för politiska fångar har under ledning av Teresinha Zerbini vunnit visst gehör utomlands och i Frankrike förbereds en informationskampanj. I detta arbete bör även svenska kvinnor deltaga.

SOMMARTID — LÄSTID

Marie Nilsson om kvinnliga författares villkor och verk

På de följande 17 sidorna får du läsning och lästips inför sommaren

"De flesta af mina stycken har jag uttänkt, ja ofta även nedskrivit då sjukdom bundit mig vid sängen och jag icke ens liggande orkat sy. Sålunda är större delen af fru C. Boije tillkommen. Mycket är uttänkt i sömnen, vid vaggan, vid köks-spiseln och i hast upptecknat i en söndagskväll, då Runeberg dröjde ute, och husets folk sof, eller andra dylika stunder. En man skriver när han vill och känner sig i stånd därför, en qvinna, åtminstone en som äger barn och hushåll, när hon får och hinner, glad att få lik-som tillstjälja sig en sådan glädje. Medge måste jag dock att jag ofta nog märkte det färgerna fallit af fjärlarnas vingar, innan tiden medgaf att fästa dem på pappret. Ofta måste ock styckets vidd lämpas efter hur lång stund jag kunde disponera till dess nedskrivande. Men när hjärtat svällde i bröstet, när pulsarna slogo våldsamt, hur stillade sig icke alltid stormen i själen, när det var möjligt att få taga min tillflykt till diktens drömbilder, om än sedan långa tider förflöt innan jag tillät mig taga tid att uppteckna de ofta redan bleknade bilderna.

(Min pennas saga, s 230
Skriven 1869, utg. 1946)

Den som skrev detta var Fredrika Runeberg. Hon levde 1807—1879 och producerade, trots sitt kvinnliga handikapp, fyra böcker: två historiska romaner (1858 och 1862), en samling skisser och berättelser (1861) samt den, varur citatet ovan är hämtat.

Förmodligen känner inte så

många till vare sig Fredrika Runeberg eller hennes böcker. Däremot är hennes man, Johan Ludvig Runeberg, välkänd. 1830, 26 år gammal, debuterade han med en diktsamling. Till skillnad från sin hustru kunde han ha författarskapet som huvudsysselsättning och han presterade också en rikhaltig produktion.

"Exemplet Runeberg" visar vilka svårigheter de kvinnor hade som ville ägna sig åt skrivande. Ändå har många kvinnor trotsat den väg samhället utstakat för dem och blivit författare. Tyvärr har många av dem glömts bort. Utifrån de maskulina värderingar som styr vårt samhälle är det ännu inte giltigt att skriva om kvinnoerfarenheter och kvinnors konflikter och bli erkänd som skicklig författare med väsentligt budskap. Men fastän kvinnliga författare inte är högvilt i "finlitterära" kretsar finns det ändå åtskilliga som är väl kända och vars böcker har stor spridning.

Självbiografier ger styrka och kunskap

Litteratur är dels en spegling av samhället, återger hur det ser ut och fungerar — det är samhällskunskap i lättillgänglig form. Dels har många via litteraturen försökt utveckla, påverka och omforma samhället. De kvinnliga författarna skildrar olika sociala miljöer och olika tidsepo-

ker, ömsom starkt idealiserade, ömsom realistiska. Vi kan avläsa vilka ideal som råder och är önskvärda, vilka värderingar som dominerar eller diskuteras.

Det är drömmar om hur livet skall gestalta sig och kritik av hur det egentligen förhåller sig. Oftast är det kvinnor som är centralgestalter, som uttrycker känslor, tankar, konflikter, kvinnor som bär fram handlingen. Och det är ju självklart. Författare skriver utifrån sin faktiska situation. Män har större kunskap om mäns sätt att tänka och fungera, kvinnor är präglade av sina erfarenheter av kvinnorollen. Även om det visst finns undantag i bägge fall.

I självbiografiska böcker fungerar litteraturen just som avspegling: den återberättar ju en människas levnadshistoria, även om författaren valt bland sina erfarenheter. Sambanden mellan den sociala miljön och hur den formar människor brukar man kunna utläsa, även om författaren själv inte lagt huvudvikten där.

Nu finns åtskilliga självbiografiska serier av kvinnor tillgängliga i pocketutgåva (och självfallet på bibliotek). Där berättar kvinnor ur olika generationer, ur skilda klasser och sociala miljöer om sina erfarenheter. Där kan man hämta styrka och kunskap, identifikation och förklaringar.

Till de mest kända hör de här:

Tora Dahls "Gunborg-böckerna" skildrar hur det var att växa upp i Stockholm i fattig borgerlig, intellektuell miljö omkring sekelskiftet.

Moa Martinsson växte upp ungefär samtidigt. Sina barn-domserfarenheter samt statarhustrurnas och arbetarkvinnornas villkor i Norrköping har hon återgivit i triologin **Mor gifter sig, Kyrkbröllop, och Kungens rosor.**

Astrid Pettersson har i böckerna **Livets trappa** och **Barnets börda** berättat om lantbrukarkvinnans liv. Hennes böcker omspänner tiden 1919–1941 — Astrids eget liv från ung flicka till vuxen kvinna. (Om Moa och Astrid kan du läsa mer i *Vi Män* skor 5–6/74, om Gunborgböckerna i 1/76).

Cora Sandel och **Doris Lessing** är båda uppväxta i intellektuell, konstnärlig mil-

jö. **Cora Sandel** — pseudonym för **Sara Fabricius** — växte upp i Norge men bodde under 15 år i Frankrike och Italien. Hennes biografi finns i **Alberte-böckerna**, som berättar om hennes kamp för personlighet och konstnärskap under tidigt 1900-tal.

Doris Lessing växte upp i vit överklassmiljö i Rhodesia. 30 år gammal strax efter andra världskriget, flyttade hon till England, övergav den borgerliga miljön och tog ställning för kommunismen. I roman-sviten "Våldets barn" (**Flickan Martha, Bra gift, En fläkt av stormen, Instängd och Staden med fyra portar**) har huvudpersonen åtskilligt gemensamt med Doris Lessings eget liv.

Det finns naturligtvis många andra böcker. I rutan här bredvid finns förslag på andra författare, fler hittar du i recensionsavdelningen i detta nummer. □

Titta efter de här författarna på biblioteket:

Äldre arbetarförfattare:

Maj Hirdman, Anna Holberg, Maja i Dalar-na, Maria Sandel.

Moderna författare:

Inger Alfvén, Kerstin Ekman (Häxringarna), Margareta Ekström, Ulla Isaksson, Margareta Sarri, Ingrid Sjöstrand, Lena Sundbeck-Arnäs, Elin Wägner, Sonja Åkesson (lyrik).

Utländska författare:

Edna O'Brien, Sylvia Plath, Sigrid Undset (historiska romaner).

UTSTÄLLNINGAR

Robert Jacobsen

16/6—29/8

Handen kan

18/6—29/8

USA 200

29/6—15/7

KulturHuset

Sergels Torg 3 • 111 57 Stockholm • Telefon 08/14 11 20

TOVE DITLEVSEN

I boken "Min nekrolog og andre skumle tanker" skriver Tove Ditlevsen for sikkerhets skull sin egen dödsruna: "Före sin förtidiga död hann T D skriva ett par dussin böcker, varav de märkligaste  r hennes minnen. I dessa beskriver hon med skoningslös oppriktighet de män, som hon delat bord och s ng med, och sitt ensamma, givmilda hjärta. Tyvärr förstod samtiden inte att uppskatta denna ärlighet, som till sist fick till f lj d att ingen man vågade så mycket som växla ett par ord med henne på gatan, av rädsla för att  ka in i nästa memoar-del... Dödsfallet  r en stor förlust f r dansk litteratur, och i dag kan man f rv nas över att denna geniale kvinna aldrig tildeles Akademiens pris eller blev medlem av den-na församling."

Tove Ditlevsen hittades död den 8 mars 1976 och när hon några dagar senare begravdes, blev hennes sista f rd tvärs genom det centrala Köpenhamn, förbi de gator där hon vuxit upp, nära nog ett triumft g. Många, många k penhamnare kantade hennes v g, kvinnorna kom ut från speceributikerna och tidningsst nden. Det var *deras* Tove, de tog farväl av. Och de nekrologer som skrevs, var långt mer entusiastiska  n hennes egen.

Gång på gång berättades historien om flickan från Istedgade, som växte upp i ett hem, präglat av två mycket olika människor. Fadern, socialist, l sande, tänkande, agiterande; utan fast arbete från det  r Tove Ditlevsen fyllde sju  r, med åren alltmer inåtvänd. Modern: en glad, ut atriktad, realistisk köpen-

hamnska. Två oförenliga arv, som förenades i Tove, och två oförenliga läxor, som hon hela sitt liv skulle stava på utan att kunna ena dem.

*

Inför det här numret hade vi planerat en intervju med Tove Ditlevsen, men innan vi hann förbereda den, kom budet om hennes död. Först som en chock, men sedan insåg vi: vad kunde en intervju ha gett oss utöver vad hon själv redan berättat i sina dikter och romaner. Det räcker, som biografi. Men givetvis har det kvaliteter långt därutöver. Livet blev stormigt f r flickan från Istedgade.

Hon berättar:

Jag debuterade som lyriker med diktsamlingen "Pigesind", som kom ut på hösten 1939. Det låter så enkelt, men kampen för att få ut dessa tunna och ofullkomliga dikter i tryck hade tagit flera  r. Den har jag skildrat i mina h gkomster från barndomen och ungdomen i "Tidigt på våren". Medan jag arbetade för mitt uppeh lle, var jag hela tiden på jakt efter in-flytelserika m n. Mitt stora problem var att de inte alls var på jakt efter mig. Men jag var envis och gav mig inte, och till slut hittade jag en sådan man. Han var redaktör för en tidskrift som hette "Vild Hvede", och han var trettioett  r äldre än jag. Jag hade säkert inte behövt gifta mig med honom för att komma mig fram i världen, men det var ingen som hade t lat om för mig att en flicka kunde bli någonting av egen kraft.

Hennes nästa bok, "Man har gjort ett barn illa", refuserades av flera förlag:

Några förlag skyllde på pappersbristen. Landet var ockuperat av tyskarna, så det l t

mycket troligt. Andra tyckte att den var för d rv. Den handlar om en ung flicka som  r rädd för män, därför att hon under sin barndom har utsatts för ett sexuellt övergrepp. En gång träffar hon mannen och känner igen honom, och sedan försvinner i alla fall en del av hennes ångest. Men det egentliga temat  r fattiga människors liv i storstaden. Den tillvaron var jag nära nog hudl st förtrogen med, och om det inte gäller rena  ventyrber ttelser eller dikter, kan man inte skriva om någonting som man inte på ett eller annat sätt har känt med sin egen kropp.

Till slut blev boken antagen av ett litet nytt och idealistiskt förlag, där man inte var lika rädd för att ta risker som på de etablerade förlagen. Den kom ut 1941. Och den blev en verklig framgång.

Dags för en ny tillvaro, för Tove Ditlevsens del: en ny man.

Ebbe var stilig, romantisk och lika intresserad av litteratur som jag. Att han också var fattig bekymrade mig inte alls. Jag hade ju redan fått uppleva att den av mor så högt prisade försörjningen inte var all den lycka som en ung flicka kunde gå och hoppas på. Vi sl sade inte bort någon tid och blev för varandra som det välsignade regnet f r en törstande jord. Till min stora glädje blev jag gravid...

Kärleken fick mig att bryta ut i s ng, och min förläggare var överlycklig för att jag hann få med ett par kärleksdikter i min nästa diktsamling som just skulle gå i tryck.

Jag kallade samlingen "Lille verden". Det skulle ange att den stora världen var för skrämmande och o overvinnlig f r mig. Men bakom titeln låg också min gamla trängtan efter ett enkelt liv med man, hem och barn, det vanliga och normala.

Det är fortfarande en gåta för mig hur jag över huvud taget hann med allting. Jag skrev två böcker på mindre än ett år förutom artiklar i tidningarna. Jag hade man och barn att försörja, för det visade sig ganska snart att Ebbe var mer intresserad av min person och mitt arbete än av att sköta sina studier. "Vad studerar han egentligen?" sa min skarpsynta mor. "Det är väl bara botten på ölflaskorna?" Han gick ofta på krog med sina kamrater, men jag skapade nog inte någon större hemtrevnad där jag satt och hamrade på skrivmaskinen vid matsalsbordet. Trots att jag tjänade ganska bra, föll det mig aldrig in att offra pengar på ett skrivbord för mitt eget växande författarskap.

Därefter följde den långa, egendomliga episod, som hon långt senare skulle skildra i den fruktansvärda boken "Gift", 1973:

Jag hade gift om mig med en läkare och eftersom jag därigenom hade lätt att få tag i droger, hade jag blivit narkoman. När man skriver, gör man det i kraft av ett andligt överskott och av ett ofrånkomligt behov av att få ge uttryck åt sina tankar, och ingenting av detta rymts i en sjuk och förgiftad kropp. I mina få klara och melankoliska ögonblick var jag rädd för att jag aldrig mer skulle komma att skriva en enda rad.

Men hon skulle komma tillbaka:

Min återkomst 1952 med novellsamlingen "Paraplyen" tycktes inte bära några spår av de hårda år som jag hade gått igenom. Men de hade fått mig att mogna som människa på ett sätt som idyllen aldrig kan göra. "Lykke" kallar man det, och jag kan bäst uttrycka vad jag menar i en vers från 1961, ty liksom man inte kan se skogen för bara träd, träder inte erfarenheterna fram förrän man har fått dem på avstånd:
Det åbne

Jag elsker det mørke og svære, der spænder en ukendt kraft og volder en sødme lykken aldrig har haft.

När "Paraplyen" kom ut, hade jag skilt mig och gift om mig, och fastän jag stod ensam med tre små barn (jag hade också adopterat en liten flicka) och mina finanser var så hopplöst tilltrasslade att jag kunde ha tapetserat hela huset med obetalda räkningar, fanns det inte minsta skynt av beräkning i den kärlek jag hyste för min fjärde man.

Med mig hade det gått därhän att jag så småningom hade börjat underkänna den enkla och mjuka bilden av mig själv som en godhjärtad och troskyldig flicka som bara var ett offer för världens ondska. I alla fall hade det blivit sprickor i den, av tvivel och en växande insikt om min egen skuld.

Alltmer närmare sig Tove Ditlevsen själva kärnan i sitt liv och författarskap: I "Ansigtene" 1968 använde hon sig av sina psykotiska erfarenheter:

Jag har ofta tillfrågats om varför jag skrev och vad jag ville säga andra människor med det som jag skrev. Jag har gett många — och ofta självmotsäggande — svar på de frågorna. En gång sa jag på skämt, att det uteslutande var min enorma motvilja mot fysiskt arbete som hade fört in mig på den banan. Sanningen, som nog framgår av denna bok, är den att jag skulle ha blivit vansinnig, om inte Vår Herre hade skänkt mig

denna förmåga att uttrycka mig i konstnärlig form. Utan den skulle jag kanske redan som barn ha rusat ut på gatorna och skrikit, ropat eller sjungit. Eller fallit första bästa människa om halsen och sagt: Hjälp mig, jag är så olycklig! Det är det kanske många som har haft lust att göra, och det är också möjligt att det som får dem att låta bli är samma förlamande rädsla för att inte verka normala som alltför länge plågade mig själv.

I varje människas liv måste det någonstans finnas ordning och reda. För mig var det bara när jag satt vid skrivmaskinen. Under andra förutsättningar, med större kunskaper och mindre rädsla för "de vuxna", skulle min produktion kanske ha blivit bättre, men det vet man ingenting om. Säkert är bara att jag i mina böcker har gett det bästa jag ägde, och mer kan ingen begära.

Det är som författare kort och gott som Tove Ditlevsen är stor. Inte som kvinno-barndoms eller Köpenhamns-skildrare. För sitt språks skull, det absolut klara, omutliga, skärande som en mycket vass kniv ur eget och andras kött. För ömheten, för humorn; också de nödvändiga för en stor författare. För sin förtvivlan och för sin ärlighet. För att hon inte låter något stå emellan orden och sina upplevelser, känslor. För att hon arbetade med sitt språk tills alla avstånd försvunnit. Hon sade själv att de enda stunder hon verkligen levde var när hon skrev. Det var hennes livsform, i själva verket tycks hennes liv nästan vara reducerat till ett erfarenhetsmaterial för det viktiga: hennes författarskap.

Katja Waldén

Av Tove Ditlevsen finns på svenska "Man har gjort ett barn illa", "Full frihet", "Två som älskar varandra", "Tove Ditlevsen om sig själv." I höst utkommer "Vilhelms rum".

Det är ingen tillfällighet att den här novellen inleds med orden "Jag står här och stryker..." Tillie Olsen, författarinnan, kommer ur den amerikanska arbetarklassen. I nästan hela sitt liv har hon arbetat både i och utanför hemmet. Innan hon fyllt tjugo fick hon sitt första barn, och i trettioårsåldern hade hon fyra. Utöver arbetet, hemmet, familjen engagerade hon sig politiskt. Hon var medlem i Young Communist League och verkade för att arbetarna skulle organisera sig fackligt. Det engagemang ledde till att hon i två omgångar fick sitta i fängelse.

Den första fängelsevistelsen ledde till att hon fick lungsäcksinflammation, nästan TBC. Till lycka för oss, kanske man kan säga, för det var under konvalescensen hon började skriva på sin hittills enda roman, YONNONDIO FROM THE THIRTIES. En del av YONNONDIO publicerades på 30-talet i the Partisan Review och fick stora lovord. Men det blev omöjligt för Tillie Olsen att fortsätta skriva på romanen. De omständigheter hon levde under tog all hennes tid och ork. När det spanska inbördeskriget bröt ut använde hon sin eventuella strötid — inte till att skriva, utan till att protestera mot de fascistiska övergreppen i Spanien.

YONNONDIO försvann i en låda och glömdes bort, men återfanns för ett par år sedan. Nu finns den utgiven (Dell Paperbacks) — fortfarande oavslutad. Den numera 65-åriga författarinnan förklarar att hon inte ville ändra i den tjugoföråriga Tillie Olsens roman, inte lägga till, inte dra ifrån. YONNONDIO, som handlar om hur arbetarfamiljen Holbrook för en hopplös kamp för att skaffa sig en anständig tillvaro, är ett dokument från USA på 30-talet. Framför allt skildringarna av kvinnornas och barnens liv är mästerverk.

Tillie Olsen gav ut en bok med fyra noveller där "Jag står här och stryker" ingår. Den kom 1961 och titelnovellen "Tell me a riddle" fick O'Henry-priset för bästa amerikanska novell. Med utmärkelserna följde att stipendier blev lättillgängliga, att universitetet ville ha författarinnan att gästföreläsa, osv. Barnen var utflugna, ekonomin förbättrad, tiden räckte till. Men: "Den tid man

får förfoga fritt över sammanfaller inte nödvändigtvis med den tid man skulle kunna utnyttja till fullo", skriver Tillie Olsen i en uppmärksammasd essä: "Silencis — when writers don't write". Så länge måste hon undertrycka sin skaparkraft, att hon till slut var som en kvinna som blivit frigid, och som inte vågar förlita sig på att det finns tillfällen till njutning. "Det tog lång tid innan jag kunde ge efter för det jag försökte skriva". Som en tid av bedövning, karaktäriserar Tillie Olsen de år hon måste förtränga behovet att skriva. Idag anser hon sig vara "en förstörd person". Men hon säger det utan bitterhet. "Jag har ju ändå fått uttrycka en del... Hur skulle jag kunna vara bitter när jag har kunnat göra det som så få av mitt kön och från min klass har haft chansen att göra?"

Titelnovellen i "Tell me a riddle" är en inträngande och varmt mänsklig skildring av ett äldre pors bittra ålderdom. Ett hårt liv har skapat en djup oförsonlighet dem emellan och endast kvinnans dödskamp förmår förlösa de gamla, ge dem värdighet åter.

Samlingens två återstående noveller heter "Hey, sailor, what ship?" och "O yes". Den första handlar om en arbetare, som en gång var stolt och säker, men som mist tron på att det går att skapa klassolidaritet. Utan rötter i tillvaron bryts han ned av alkohol och sjukdom.

Den andra beskriver två flickors möte med rasismen. Det är två barndomsvänner — den ena vit, den andra svart — som sakta drivs isär för att leva upp till omgivningens förväntningar. Noveller är skriven med igenkännande bitterhet och vanda.

Det sägs att Tillie Olsen för närvarande arbetar på en roman. I vilket fall som helst är hon fortfarande en aktiv och engagerad människa, och under senare år har hon speciellt tagit sig an glömda amerikanska författarinnor. På Tillie Olsens initiativ har flera äldre författarinnors verk kommit ut i nytryck. Bl a har hon själv skrivit ett långt efterord till nyutgåvan av Rebecca Hardings "Life in the iron mills", en över hundra år gammal roman.

MARGARETA LUNDGREN

Jag står

Novell av Tillie Olsen

Jag står här och stryker och det du bad mig rör sig plågsamt fram och tillbaka med stryckjärnet.

"Jag önskar du kunde ta dig tid att komma in och prata med mig om din dotter. Jag är säker på att du kan hjälpa mig att förstå henne. Hon är en ung människa, som behöver hjälp och som jag är väldigt intresserad av att hjälpa."

"Som behöver hjälp". Och om jag också kom, vad skulle det tjäna till? Du tror att för att jag är hennes mor, så har jag ett facit, eller att du på något sätt skulle kunna utnyttja mig som ett facit? Hon har levat i nittionio år. Tänk på hela det livet — det har försiggått utanför mig, bortom mig.

Och när har man tid att minnas, att sälla, att väga, att värdera, att lägga ihop? Jag sätter igång, och så blir det ett avbrott, och så får jag samla ihop alltsammans igen. Eller så blir jag uppslukad av allt

här och stryker

”Jag önskar att du kunde ta dig tid att komma in och prata med mig om din dotter. Jag är säker på att du kan hjälpa mig att förstå henne. Hon är en ung människa, som behöver hjälp och som jag är väldigt intresserad av att hjälpa.”

jag gjorde eller inte gjorde, av det som skulle ha varit och det man inte kan göra något åt.

Hon var en vacker baby. Den första och enda av våra fem som var vacker vid födelserna. Du anar inte hur nytt och ängsligt det var att ha henne i all hennes älsklighet. Du kände henne inte under alla de år som hon ansågs intetsägande, och du såg henne inte hänga över babyfotona, när hon fick mig att berätta om och om igen hur vacker hon hade varit — och skulle bli, brukade jag säga henne — och var nu, för det öga som såg. Men de ögon som såg var få eller fanns inte alls. Däribland mina.

Jag ammade henne. De upplever att sådant är viktigt nu för tiden. Jag ammade alla barnen, men med henne, och med förstabarnsmammans hela våldsamma stelhet, gjorde jag som det stod i böckerna då. Fastän hennes skrik

hamrade mot mig tills jag darrade och mina bröst värkte av svullnad, så väntade jag tills klockan påbjöd.

Varför tar jag det där först? Jag vet inte ens om det spelar någon roll, eller om det förklarar någonting.

Hon var en vacker baby. Hon blåste skinande ljudbubblor. Hon älskade rörelse, älskade ljus, älskade färg och musik och mjuka tyger. Hon brukade ligga på golvet i sin blå sparkdräkt och i hänryckning banka på det så hårt att hennes händer och fötter blev suddiga. Hon var ett underverk för mig, men det var hon inte för kvinnan under oss, som jag fick lämna henne till på dagarna när hon var åtta månader gammal, för jag arbetade eller sökte arbete, och för Emilys fars skull, som "inte längre uthärdade" (skrev han i sitt avskedsbrev) "att dela armodet med oss".

Jag var nitton. Det var vid tiden för depressionen, före

understöden, före socialbidragen. Jag började springa så fort jag kom av spårvagnen, sprang uppför trapporna, stället luktade surt, och antingen hon var vaken eller sov och spratt till och vaknade av det, så brast hon ut i en gråt som stockade sig och inte kunde tröstas, när hon fick se mig, en gråt jag kan höra än idag.

Efter en tid fick jag jobb på ett nattkafé så jag kunde vara med henne på dagarna, och det var bättre. Men till slut måste jag ändå ta henne till hans familj och lämna henne där.

Det tog lång tid att få ihop pengar till hennes återresa. Så fick hon vattkoppor och jag fick vänta längre. När hon äntligen kom, kände jag knappt igen henne. Hon hade en snabb och nervös gång som sin far, hon liknade sin far, var mager och klädd i en black röd färg, som gav hennes hud en gul ton och fick ärren efter kopporna att bjärt fram-

träda. All babys älsklighet var borta.

Hon var två. Tillräckligt gammal för daghem, sade de, och jag visste inte då vad jag vet nu — hur tröttsamma de långa dagarna är, hur sönderslitande grupplivet är på sådana daghem som bara är parkeringsplatser för barn.

Fast det hade ju inte gjort någon skillnad om jag hade vetat. Det var det enda ställe som fanns. Det var enda sättet för oss att vara tillsammans, enda sättet för mig att ha ett jobb.

Och även utan att veta, så visste jag. Jag kände till lärarinnan som var elak, för under alla dessa år har det ystat sig fast i mitt minne: en liten pojke hopkrupen i hörnet, hennes retliga, "varför är du inte utomhus — för att Alvin slår dig? det är inget skäl, ut med dig, din fegis". Jag visste att Emily avskydde det, även om hon inte klängde och bönföll "gå inte mamma" som de andra barnen på morgnarna.

Hon hade alltid en orsak till att vi skulle stanna hemma. Mamma, du ser sjuk ut. Mamma, jag känner mig dålig. Mamma, fröknarna är inte där idag, de är sjuka. Mamma, vi kan inte gå, det brann där igår kväll. Mamma, det är lov idag, ingen skola, det sade de till mig.

Men aldrig en direkt protest, aldrig uppror. Jag tänker på våra andra när de var en tre, fyra år — utbrotten, lynneskast, hoten, kraven — och jag mår plötsligt illa. Jag sätter ned strykjärnet. Vad var det hos mig som krävde sådan snällhet av henne.

Den gamle mannen som bodde på baksidan sade en gång på sitt blida sätt: "Du skulle le mer mot Emily när du tittar på henne". Vad fanns i mitt ansikte när jag tittade på henne? Jag älskade henne. Där fanns kärlekens alla gärningar.

”Den gamle mannen som bodde på baksidan sade en gång på sitt blida sätt: ”Du skulle le mer mot Emily när du tittar på henne”. Vad fanns i mitt ansikte när jag tittade på henne? Jag älskade henne. Där fanns kärlekens alla gärningar.”

Det var först med de andra jag kom ihåg vad han sagt, och det var ett glädjefullt ansikte, inte ett bekymrat eller stramt eller oroligt jag visade dem — för sent för Emily. Hon ler inte ofta, än mindre nästan jämt som hennes bröder och syster gör. Hennes ansikte är slutet och mörkt, men lättroligt när hon vill. Du måste ha sett det i hennes pantomimer, du talade om hennes sällsynta komiska begåvning så fort hon kommer på en scen. Hon lockar publiken till ett så innerligt skratt att de applåderar och applåderar och inte vill låta henne gå.

Var kommer den ifrån, den där komedin? Det fanns inget sådant hos henne när hon kom tillbaka till mig den där andra gången, efter det att jag hade tvingats skicka bort henne igen. Hon hade en ny pappa nu att lära sig älska, och jag tror att det kanske var en bättre tid.

Utom när vi lämnade henne ensam på kvällarna, och intalade oss att hon var gammal nog.

"Kan du inte gå en annan gång, mamma, som i morgon?" brukade hon fråga. "Blir det bara en liten stund du är borta. Lovar du?"

När vi kom tillbaka var ytterdörren öppen och klockan låg på golvet i hallen. Hon, stel och vaken. "Det var inte bara en liten stund. Jag har inte gråtit. Tre gången ropade jag på dig, bara tre gånger, och sedan sprang jag ner för att öppna dörren så att du kunde komma fortare. Klockan pratade högt. Jag slängde iväg den, den skrämde mig som den pratade".

Hon sade att klockan pratade högt igen den kvällen jag for till sjukhuset för att få Susan. Hon var yr av sådan feber som man har i samband med mässlingen, men hon var vid fullt medvetande hela den vecka jag var borta och veckan efter vi hade kommit hem, när hon inte fick komma nära den nya baby'n eller mig.

Hon blev inte bra. Hon förblev mager som ett skelett, ville inte äta, och natt efter natt hade hon mardrömmar.

Hon brukade ropa på mig och jag väcktes ur min utmattning och ropade sömnigt tillbaka: "Det är ingen fara med dig, kära barn, sov, det var bara en dröm", och om hon fortsatte att ropa, med strängare röst, "sov nu, Emily, här finns inget att vara rädd för". Två gånger, bara två gånger, när jag ändå måste gå upp för Susans skull, gick jag in och satte mig hos henne.

Nu när det är för sent (som om hon skulle låta mig hålla om henne och trösta henne som jag gör med de andra) stiger jag upp och går till henne så fort hon gnyr eller rör sig oroligt. "Är du vaken, Emily? Är det något du vill ha?" Och svaret är alltid detsamma: "Nej, det är inget med mig, somna nu igen, mamma".

De övertalade mig på kliniken att skicka bort henne till ett konvalescenthem på landet där "hon kan få den sortens mat och omvårdnad ni inte kan klara att ge henne, och så får ni själv möjlighet att ägna er åt den nya baby'n". Man skickar fortfarande barn till det där stället. Jag ser bilder i skvallerspaltarna på polerade unga kvinnor som planerar tillställningar för att få ihop pengar till det, eller som dansar på tillställningarna, eller målar påskägg eller fyller julstrumpor för barnen.

De har aldrig någon bild på barnen så jag vet inte om flickorna fortfarande har på sig de där jättestora röda rosetterna och ser härjade ut varannan söndag när föräldrar får komma och hälsa på "om inget annat aviserats" — som vi blev aviserade de första sex veckorna.

Jodå, det är ett vackert ställe, gröna gräsmattor och höga trån och välkrattade blomsterängar. Högt uppe på balkongerna på varje stuga står barnen, flickorna i sina röda rosetter och vita klänningar, pojkarna i vita kostymer och jättelika röda flugor. Föräld-

rarna står nedanför och skriker upp för att göra sig hörda och barnen skriker ned för att höras, och mellan dem den osynliga muren "Får Ej Nedsmittas av Föräldrars Bakterier eller Fysiska Ömhetsbetygelser".

Där fanns en spenslig flicka som alltid stod hand i hand med Emily. Hennes föräldrar kom aldrig. Vid ett besök var hon borta. "De flyttade henne till Rosenstugan", ropade Emily förklarande. "De gillar inte att man tycker om någon här".

Hon skrev en gång i veckan, en sjuårings mödosamma skrift. "Jag mår bra. Hur mår baby'n. Om jag skriver mitt brev fint får jag en stjärna. Kram." Det blev aldrig någon stjärna. Vi skrev varannan dag, brev hon aldrig fick ta i eller behålla, utan bara höra dem läsas — en gång. "Vi har helt enkelt inte utrymme så att barnen kan få ha personliga tillhörigheter", förklarade de tålmodigt när vi efter ett sådant där plottrigt söndagsamtal pläderade för hur mycket det skulle betyda för Emily, som tyckte så mycket om att samla på saker, att få lov att behålla sina brev och kort.

För varje besök såg hon bräckligare ut. "Hon äter inte", sade de till oss.

(De fick ägg som det rann av till frukost eller röra med klimpar i, sade Emily senare, jag brukade ha det i munnen och inte svälja. Ingenting smakade någonsin gott, bara när det var kyckling.)

Det tog oss åtta månader att få dem att släppa hem henne, och det var bara det faktum att hon gick upp så få av de kilon hon hade gått ner, som övertygade socialassistenten.

Jag brukade försöka hålla om henne och kela med henne när hon hade kommit tillbaka, men hennes kropp förblev stel, och efter en stund drog

hon sig undan. Hon åt lite.

Mat äcklade henne, och jag tror att mycket annat i livet gjorde det också. Visst var hon lätt i kroppen och livlig, när hon fladdrade förbi på skridskor, när hon studsade som en boll upp och ner upp och ner över hopprepert, när hon for fram över kullen; men de stunderna var snabbt övergående.

Hon grämde sig för sitt utseende, smal och mörk och med utländska drag vid en tidpunkt då varenda liten flicka skulle vara eller trodde hon borde vara en knubbig blond kopia av Shirley Temple. Ibland när det ringde på dörren var det till henne, men ingen tycktes komma och leka i huset eller vara bästa vän. Kanske för att vi flyttade så mycket.

Det fanns en pojke som hon var smärtsamt förälskad i under två skolterminer. Månader efteråt berättade hon för mig om hur hon hade tagit slantar ur min portmonnä för att köpa godis åt honom. "Lakrits tyckte han bäst om och jag köpte lite åt honom varenda dag, men han tyckte i alla fall bättre om Jennifer än om mig. Varför då, mamma?" Den sortens fråga som det inte finns något svar på.

Skolan var ett bekymmer för henne. Hon var inte talför och inte kvick i en värld där talförhet och kvickhet lätt förväxlades med förmåga att lära. Hennes överarbetade och förtvivlade lärare tyckte hon var alltför samvetsgrann och "långsam vid inläring", en elev som alltid försökte ta igen och som var alldeles för mycket frånvarande.

Jag lät henne vara frånvarande, fastän sjukdomen ibland var påhittad. Vilken skillnad jämfört med hur bestämd jag är nu mot de andra, när det gäller närvaro. Jag arbetade inte. Vi hade fått en baby till och jag var hemma i vilket fall som helst. Ibland,

när Susan hade blivit tillräckligt stor, brukade jag hålla henne hemma från skolan också, för att få ha dem alla tillsammans.

Emily hade astma för det mesta, och hennes andhämtning, sträv och mödosam, fyllde huset med ett märkvärdigt fridfullt ljud. Jag brukade ta fram de två gamla skänkspeglarna och hennes lådor med samlingar till sängen. Hon valde ut pärlor och enstaka örhängen, kapsyler och snäckor, små stenar och torkade blommor, gamla vykort och urklipp, allt möjligt sådant som blivit över; sedan brukade hon och Susan spela Kungarike — de gjorde i ordning landskap och möbler och spelade sedan upp scener.

Det var bara de gångerna det rådde fridfull kamratskap mellan henne och Susan. Jag har skyggat för det där, känslan mellan dem som var som ett gift, den svåra jämvikten mellan sårade känslor och behov som jag fick försöka upprätthålla, och som jag inte klarade av under dessa tidiga år.

Visst fanns det konflikter mellan de andra också, var och en var ju mänsklig, hade behov, ställde krav, uppträdde sårande, var fordrande — men bara mellan Emily och Susan, nej, Emily gentemot Susan, fanns den där tårande förbittringen. Det verkar så självklart ytligt sett, men det är inte självklart. Susan, andra barnet, Susan, guldlockig och knubbig, kvick och talför och säker — i sitt utseende och sätt hade hon allt det Emily saknade; Susan var oförmögen att motstå Emilys dyrgrip, som hon sedan tappade bort eller ibland klumpigt hade sönder; Susan berättade roliga historier för främmande och hade dem att gissa gåtor för att få applåder, medan Emily satt tyst (för att senare säga till mig: det där var *min* gåta, mamma, jag har berättat

”En morgon ringde hon mig på arbetet och gick knappt att förstå genom gråten: ”Mamma, jag gjorde det. Jag vann, jag vann, de klappade och klappade i händerna och ville inte låta mig gå”. ”

den för Susan); Susan var bara ett år efter Emily i sin fysiska utveckling, trots de fem årens åldersskillnad.

Jag är glad för den långsamma fysiska utvecklingen, som gjorde skillnaden större mellan henne och hennes jämnåriga, fastän hon led av det. Hon var alltför sårbar för den fruktansvärda värld där ungdomar tävlar och stoltserar och visar upp sig, där man ständigt mäter sig själv med alla andra, där man avundas, ”Om jag hade sådant kopparfärgat hår”, ”Om jag hade sådan hy...”. Hon plågade sig själv tillräckligt för att hon inte såg ut som de andra, hon hade nog av osäkerheten, tvånget att väga orden innan hon talade, av att ständigt bekymra sig — vad tänker de om mig? utan att behöva få allt detta uppförstorat av de skningslösa fysiska drifterna.

Ronnie ger hals. Han är våt och jag byter på honom. Det är sällan det hörs ett sådant

skrik nu. Den tiden i moderskapet har jag nästan bakom mig nu, när öronen inte är ens egna, utan ständigt måste pinas att lyssna efter barnet som skriker, som ropar. Vi sitter en stund och jag håller honom och tittar ut över staden som ligger utbredd i kolmörker med sina mjuka stråk av ljus. ”*Shoogily*”, andas han och kryper närmre. Jag bär honom tillbaka till sängen, han sover. *Shoogily*. Ett lustigt ord, ett familjeord, ärvt av Emily, uppfunnet av henne för att säga: *tröst*.

Så här och på andra vis sätter hon sin prägel, säger jag högt. Och rycker till när jag säger det. Vad menar jag? Vad var det jag började samla ihop och försöka göra sammanhängande? Jag har hunnit till de fruktansvärda uppväxtåren. Krigsår. Jag kommer inte ihåg dem särskilt väl. Jag arbetade, det fanns fyra småbarn nu, det fanns inte tid för henne. Hon måste

hjälpa till att vara mor, hjälpa i hushållet, gå och handla. Hon blev tvungen att sätta sin prägel på tillvaron. Krismorgnar, halvt hysteriska, att försöka hinna packa matsäckar, kamma hår, hitta jackor och skor, få alltihop till skola eller daghem i tid, babyn färdig att åka. Och alltid en uppsats som någon av de mindre klottrat på, en bok som Susan hade titlat i och sedan förlagt, en läxa som inte blivit gjord. Hon fick springa iväg till den där väldiga skolan, där hon bara var en, där hon kom bort, var en droppe; hon led av att vara dåligt förberedd, stammande och osäker på lektionerna.

Det blev så lite tid över på kvällarna när småbarnen hade lagt sig. Hon svettades över böckerna och åt hela tiden (det var under de åren hon utvecklade sin enorma aptit, som är legendarisk i vår familj) och jag stod och strök, eller gjorde i ordning mat för nästa dag, eller skrev fältpost till Bill, eller skötte babyn. Ibland imiterade hon händelser eller typer i skolan — för att få mig att skratta, eller för att skaka av sig sin förtvivlan.

Jag tror att jag någon gång sade: "Varför gör du inte något sådant här i skolans amatörunderhållning?" En morgon ringde hon till mig på arbetet, och gick knappt att förstå genom gråten: "Mamma, jag gjorde det. Jag vann, jag vann; de gav mig första pris; de klappade och klappade i händerna och ville inte låta mig gå".

Nu var hon plötsligt Någon, och lika fången i sin olikhet som hon hade varit i sin anonymitet.

Man började be henne uppträda på andra läroverk, till och med på colleges, sedan vid kommunala och statliga sammanhang. Första gången vi gick och tittade på henne, kände jag bara igen henne det där första ögonblicket när hon

tunn och blyg nästan försvann in i ridån. Sedan: var det här Emily? Självkontrollen, behärskningen, det uppskåkande och dräpande clowneriet, trollbundenheten, sedan den tjutande och stampande publiken, ovillig att låta detta sällsynta och dyrbara skratt gå ifrån dem.

Efteråt: Ni borde göra något för henne, med en sådan talang — men utan pengar eller kunskap, vad gör man? vi lät henne ta hand om alltihop själv, och talangen har lika ofta virvlat om inne i henne, fjättrad och hoptovad, som den har använts och växt.

Hon kommer. Hon springer uppför trapporna, två fotsteg i taget, lätt och graciöst, och jag vet att hon är lycklig i kväll. Vad det än var som förorsakade ditt samtal så hände det inte idag.

"Skall du aldrig sluta stryka, mamma? Whistler målade sin mamma i en gungstol. Jag skulle bli tvungen att måla min stående vid en strykbräda". Det här är en av hennes meddelsamma kvällar och hon berättar allt för mig och ingenting medan hon gör i ordning en tallrik mat åt sig ur kylskåpet.

Hon är intagande. Varför ville du över huvud taget att jag skulle komma in? Varför var du bekymrad? Hon reder sig nog.

Hon går upp för att lägga sig. "Väck inte mig med de andra i morgon". "Men jag trodde du höll på med mitterminsexamina". "Jaså, de" hon kommer tillbaka in, kysser mig, och säger helt lättvindigt, "om några år när vi alla är atomdöda har de inte den minsta betydelse".

Hon har sagt det förut. Hon tror på det. Men eftersom jag har muddrat i det förgångna, och allt det som utgör en människa finns så tungt och meningsfullt i mig, så står jag inte ut med det i kväll.

Jag kommer aldrig att sam-

manfatta alltihop. Jag kommer aldrig dithän att jag skriver: Hon var ett barn man sållan log mot. Hennes far lämnade mig innan hon var ett år. Jag var tvungen att arbeta borta under hennes första sex år, när det fanns arbete, eller så skickade jag hem henne till hans släktingar. Det fanns år när hon blev omhändertagen på ett sätt som hon avskydde. Hon var mörk och smal och såg utländsk ut i en värld där det gick prestige i att vara blond och lockig och ha skrattgropar, hon var långsam där talförhet prisades. Hon var ett barn som fick ängslig, inte stolt, kärlek. Vi var fattiga och hade inte råd att bestå henne med sådan jordmån som gör växandet lätt. Jag var en ung mor, en mor som drogs åt olika håll. Där fanns de andra barnen som sköt upp, fordrande. Hennes yngre syster verkade ha fått allt som hon inte hade fått. Det fanns år när hon inte ville att jag skulle röra vid henne. Hon behöll för mycket för sig själv, hennes liv var sådant att hon måste behålla för mycket för sig själv. Min visdom kom för sent. Hon har mycket inom sig och förmodligen kommer det lite ut av det. Hon är ett barn av sin tid, av depression, av krig, av fruktan.

Låt henne vara. Om också allt inom henne inte får blomstra — hos hur många får det det? Det är tillräckligt kvar att leva av. Hjälp henne bara att få veta — hjälp till att ge henne anledning att få veta att hon är förmer än den här klänningen på strykbrädan, hjälplös inför strykjärnet.

1953—1954

Översättning:

Margareta Lundgren

Publicerad med ensamrätt för
Vi Mänskor

Böcker

Kvinnomyter

**Eva Adolfsson,
Margot Bengtsson m fl**

Prisma

Kvinnomyter är resultatet av ett material som arbetades fram av en grupp kvinnor för ett symposium på barnbyn Skå.

Rosmarie Eliasson skriver i sin inledning: "Vi ville arbeta fram ett material som kunde öka förståelsen av hur myter och ideologier kring kvinnan och familjen är knutna till den sociala verklig-

heten, dess ekonomiska och sociala struktur. Vi ville peka på hur ideologiska föreställningar och myter går igen i vetenskapliga teorier."

De tre första kapitlen består av en ganska krävande (men nödvändig) bas av fakta och teorier. Sedan följer kortare inlägg där författarna pekar på sådant som de anser viktigt att diskutera hos enskilda författare eller terapeutiska skolor. Den tredje delen ägnas åt personliga upplevelser och den fjärde till erfarenheter från praktiskt behandlingsarbete.

Några saxade avsnitt:

Kerstin Vinterhed skisserar ironiskt och träffande hur samhällsansvaret skulle se ut om vi utgår ifrån ett människoideal där NORMALT är honnörsordet.

Eva Adolfsson synar neo-freudianen Erik Homburger Erikssons teorier om manlig och kvinn-

lig utveckling. Eriksson brukar framställas som en psykolog som har en hög uppfattning om kvinnan, och den positiva kvinnobilden består i att han mot penis och penisavund mobiliserar livmodern, kvinnans "produktiva inre rum". Men han slår fast, utifrån några vetenskapligt ohållbara experiment, den gamla vanliga ideologin, att det finns bestående egenskaper hos mannen som är mer lämpade för livet där ute, och att kvinnan är lämpad för hem och barn.

Hanna Olsson har gjort en intervju med en 49-årig kontorsanställd kvinna som bryter upp ur ett 29-årigt äktenskap. En stark kvinna som klart och lättillgängligt återger de erfarenheter och upplevelser, slutsatser och ställningstaganden som resulterar i uppbrottet och en begynnande frigörelse.

Kvinnomyter är en bok som ger en bra teoretisk och faktabas, samtidigt som den innehåller, kloka och tankvärda iakttagelser och tankar. Läs den snarast.

BO

Eva Forest: Dagbok och brev från fängelset

Rabén & Sjögren

Den spanske psykiatern Eva Forest-Sastre, som greps på falska anklagelser och fängslades i sept. 1974, skriver till sin familj (mannen Alfonso Sastre och sina tre barn) från Carabanchelfängelset. Trots tortyr, isolering och ovisshet om sitt öde för hon långa, kloka samtal med barnen, svarar på deras frågor, talar till dem som om de satt tätt intill henne. Ändå förtiger hon inte verkligheten, försöker inte skydda dem.

Man grips av det fina förhållande man förstår att medlemmarna i familjen har till varandra. Kanske kan man ibland tycka att Eva Forest kräver för mycket av sina barn, samma styrka, samma tapperhet som hon själv har.

Det är en otroligt stark läsning, man kan bara ta en liten bit i taget. När man dessutom vet att Eva Forest ännu inte släppts och att det varit tyst om henne på sistastiden känns det desto mer skakande.

GM

VPK - VALET - ARBETARPOLITIKEN

**VPK:s tidning
Arbetartidningen
Ny Dag
ger dig
mer om
strids-
frågorna**

PRIS: ☐ Helår 110:— ☐ Halvår 60:— ☐ Kvartal 35:—

Arbetartidningen Ny Dag — vpk:s tidning — utkommer onsdagar och fredagar. Prenumerera på tel 08-52 00 95 eller använd kupongen.

Namn

Adress

Postnr och adress

**ARBETARTIDNINGEN
Ny Dag**

Box 361
101 24 Stockholm 1

VPK - VALET - ARBETARPOLITIKEN

Delpension.

Den 1 juli 1976 öppnas en möjlighet för den som är anställd och är mellan 60 och 65 år att kombinera deltidarbete med delpension. Detta innebär att den som fyllt 60 år och minskar sin arbetstid får delpension som kompensation för större delen av inkomstbortfallet. En förutsättning är att man kan få ett deltidarbete. Arbetsgivare och fackföreningar bör enligt riksdagens beslut ta ansvar för att man får fram erforderliga deltidarbeten.

Vem kan få delpension?

Delpension skall kunna utgå till anställd mellan 60 och 65 år. En förutsättning är att man minskat sin arbetstid med i genomsnitt minst fem timmar i veckan och därefter har kvar ett deltidarbete som omfattar i genomsnitt minst 17 timmar per arbetsvecka.

Man skall dessutom ha varit ute på arbetsmarknaden i en viss omfattning. Man skall ha arbetat under minst fem av de senaste tolv månaderna. Man måste också under minst tio år från 45 års ålder ha haft pensionsgrundande inkomst av anställning för ATP.

När kan man få delpension?

Den som uppfyller villkoren för rätt till delpension kan få pension för högst tre månader före den månad ansökan gjordes. Man kan få delpension från och med den månad man fyller 60 år och längst till och med månaden före den man fyller 65 år. Delpension kan utgå tidigast från den 1 juli 1976.

Hur stor blir delpensionen?

Delpensionen blir 65 procent av det inkomstbortfall som uppstår vid övergången till deltidarbetet. Vid beräkningen av inkomstbortfallet får hänsyn inte tas till större belopp än vad som motsvarar skillnaden mellan den sjukpenninggrundande inkomsten före och efter övergången till deltidarbetet.

Jämför man inkomsten efter övergången till deltidarbetet med den man hade förut bör man observera beskattningens inverkan. Den behållna inkomsten efter övergången beräknas normalt bli 85—90 procent av den tidigare inkomsten efter skatt.

Värdesäker delpension

Delpensionen värdesäkras på samma sätt som folkpension och ATP. Vidare räknas delpensionen som pensionsgrundande inkomst av anställning för ATP. Ålderspensionen från 65 år minskas inte på grund av att man haft delpension.

Ansökan om delpension

Ansökan om delpension skall göras hos försäkringskassan. Till ansökan skall man foga ett av arbetsgivaren utfärdat intyg om inkomst och arbetsförhållanden såväl före som efter övergången till deltidarbete. Om detta intyg inte kan utgöra tillräcklig grund för att avgöra frågan om rätt till delpension har kassan möjlighet att begära ett intyg från vederbörandes fackliga organisation. Försäkringskassan lämnar närmare upplysningar.

Vill du veta mer?

Vi på försäkringskassan står gärna till tjänst med ytterligare information om den rörliga pensionsåldern. Vi kan också hjälpa till med att räkna ut hur stor pensionen blir.

FÖRSÄKRINGSKASSAN

Böcker

Natalja Baranskaja: En vecka som alla andra

AW/Gebers

En sovjetkvinns dagbok en alldeles vanlig vecka. Hon är en ung ingenjör, två barn, hennes man har samma utbildning som hon. Trots att Olga har daghemsplats och lyckats få ett kvalificerat jobb har hon det svårt. Det är fortfarande hon som måste stanna hemma när barnen är sjuka, hon som ängslas när de gråter när hon lämnar dem. Och just detta att hon har ett viktigt jobb och är medlem i ett produktionslag gör konflikten värre när hon kommer för sent eller tvingas stanna hemma. Det är solidariteten med arbetskamraterna hon sviker, inte någon arbetsgivare.

Kvinnodebatten i Sovjet börjar komma igång och det här är en viktig bit av den. Positivt är dess-

utom att boken är lättläst så att också den som är läsovan eller trött orkar med den.

GM

Våra kroppar, våra jag en bok om och av kvinnor

Gidlunds

Boken är skriven av en grupp amerikanska kvinnor som träffades på en kvinnokongress i Boston våren 1969. Boken skrevs bl a för att "göra något åt de läkare som behandlade oss nedlåtande, patriarkaliskt och fördömande utan att ge oss upplysning". Vapnet blev kunskap och kontroll av den egna kroppen. Boken ger insikt i det medicinska fackspråket och kunskap om fortplantningens och sexualitetens anatomi och fysiologi. Till andra ämnen som tas upp hör: relationer mellan människor, lesbisk kärlek, kostvanor, vikten av fysisk träning, havandeskap och förlossning, klimak-

teriets positiva och negativa sidor. Kapitalet om könssjukdomar, preventivmedel och abort är omskrivet efter svenska förhållanden.

Till varje kapitel hör en litteraturlista. Teckningarna är enkla och bra. Boken ger inte bara kunskap om kvinnokroppen utan också om svårigheten att frigöra sig från påtvingade värderingar från olika håll. Intervjuer med olika kvinnor om deras egna upplevelser och erfarenheter gör boken levande. Jag rekommenderar den som litteratur i studiecirkel. Det känns skönt och stärkande att prata med andra kvinnor om det som tas upp i boken. Boken är berikande också att läsa enskilt.

Irène Fredriksson

IF har själv deltagit i en studiecirkel kring "Våra kroppar våra jag" och haft mycket positiva erfarenheter från den.

Böcker om barnens kultur

1. Barn, litteratur, samhälle (antologi)
 2. Claësson: Ett tu tre (sexualupplysning)
 3. Lokrantz: Barnkläder (handbok)
 4. Nordlander: Svenska barnvisor och barnrim (två tusen rim och ramsor)
 5. Peterson: Seriernas värld (kritisk granskning)
 6. Tjukovskij: Från två till fem år (om barnens språk och fantasi)
 7. Weinreich/Fribert: Dramatik för barn
- Gidlunds

Märta Tikkanen: Män kan inte våldtas

Trevi

Myten om kvinnans dröm om att bli våldtagen understöds senast av Ingmar Bergman i TV-serien "Ansikte mot ansikte", där Liv Ullman-Jenny i sin neuros klagar över att inte kunna ge sig hän i våldtäkten. Eller menar Bergman att Jenny själv är offer för mansfascismens kvinnoförakt? Där det går ut på att man får skylta sig själv om man klär sig utmanande, låter sig bli bjuden och följer med på rummet. Märta Tikkanen tycker inte det. Hon menar att varje kvinna — och varje man — måste få säga nej när som helst. Också ångra sig i sista stund. Visst kan det såra motparten, men det måste vara bättre än att bli förnedrad och hindra någon annan från att förnedra. Men Märta Tikkanen glömmar heller inte bort mansrollen och hur det fysiska övertaget påverkar den. MT skulle kunna säga en del till Ingmar Bergman och andra som skildrar kvinnor. Men också kvinnor lär sig mycket av hennes bok, som inte bara är ett sätt att vända på rollerna. Särskilt sista kapitlet ger en ytterligare dimension, som gör att boken blir mer än ett debattinlägg. **GM**

Angela Davis: Självbiografi

Norstedts

Angela Davis självbiografi om en kvinna, svart och kommunist — och en bok som beskriver hur författarinnan kommer fram till insikten om att den enda vägen att bekämpa rasism, utsugning och kvinnoförtryck är att kämpa för socialism. Hon berättar om sin barndom i den hårt segregerade Södern, om sin politiska utveckling, sin flykt undan polisen och om fängelsetiden. Också om kampen för hennes frigivning och rättegången i januari 1974, då hon frikändes av en helvit jury. Angela Davis berättar levande om sig själv, men aldrig egocentriskt. Hon sätter alltid sina egna upplevelser i relation till andra människor eller till samhället. Därför blir boken en politisk självbiografi, som ger läsaren styrka. **GM**

Sylvia Plath: Dikter

Trevi

När Sylvia Plaths "Glaskupan" kom ut på svenska 1974 fick den många läsare och kanske framför allt läsare i vårt land. Nu har Sylvia Plaths outtröttliga introduktör, Siv Arb, gjort ett urval ur fyra av hennes diktsamlingar och själv tolkat dikterna — en bragd med tanke på Plaths rika, musikaliska, mångtydiga språk. Från att till en början ytterst sparsmakat ha valt och vrakat bland orden kom Sylvia Plath in i en febrilt skapande period några månader före sin för tidiga död. Hon ger själv den här karakteristiken i en intervju 1962: "Det som upptar mig just nu är de oberäknliga genetiska effekterna av radioaktivt utfall, och en dokumentär rapport om den skrämmande, vansinniga, allsmäktiga föreningen mellan storföretagen och militären i Amerika. Om detta har något inflytande på den poesi jag skriver? Ja, men från sidan så att säga... Det bekymrar mig inte att dikter når relativt få människor. Ändå når de förvånansvärt långt, t o m till andra folk runtom i världen."

Sylvia Plath har givetvis rätt. Det vore fel att påstå att hennes dikter är lättåtkomliga. Att läsa dem är ett uppfordrande äventyr. Onödigt att säga att hon ser många livssituationer ur "kvinnlig" synpunkt och att hon väljer "kvinnliga" livssituationer och ämnen: födandet, livet med spädbarn, mänskliga relationer. Det

viktiga är att hon gör det på ett språk som kanske är det nya språk vi ofta talar om. Hon bor själv i sitt språk, det är fullödigt, fullständigt beskrivande. Allra märkvärdigast, nästan svindlande, blir det när hon skildrar den förstelning som kanske är en del av hennes sjukdom men också en teoretisk möjlighet för oss alla. När hon avpersonifierar sig själv, blir ett ting eller ett träd. "Min fingerlängd blev klar som glas. Jag började knoppas som en gren i mars. En arm och ett ben, en arm, ett ben. Från sten till moln, så steg jag upp."

Det är skrämmande, upprörande. Men genom att gå mycket långt bort, mot det ännu oformulerade och formulera det ökar Sylvia Plath vår kunskap om livet — detta som kanske är poetens första uppgift.

KW

Ulf Schönberg: Hos kvinnoläkaren

Bonniers Uggleböcker

En enkel och bra bok om flera vanliga frågor man kan ställa till en gynekolog. Så att man kanske kan slippa onödig oro, onödiga telefonsamtal till sjukhus, där det bara är upptaget. Schönberg berättar om preventivmedel, menstruation, olika sjukdomar och småkrämpor och beskriver också hur vanliga undersökningar går till och hur man "ser ut inuti". Dessutom har han en befriande fördomsfri inställning till klimakteriet.

GM

ALL AKTUELL LITTERATUR I

 kulturcirkeln

Sveavägen 41,
111 34 STOCKHOLM
Tel. 20 50 15

Kvinnor dokumenterar sin historia

På trettioalet och framöver kom i lång rad de då nyetablerade unga arbetarförfattarnas barndomsminnen från mer och mindre bistra proletärmiljöer. Kvinnliga motsvarigheter var det däremot ont om — Moa är egentligen det enda lysande undantaget.

Men nu, långt in på sjuttioalet, kommer de. Möjligen sammanhänger detta med det just förflutna kvinnoåret och det förmodligen därmed sammanhängande välvilliga intresset från förläggarna för kvinnliga skribenter och deras upplevelser.

Jag har just läst tre av dem, publicerade 1975, plus en dansk minnesbok från 1965 men först nu i svensk dräkt.

De tre svenska böckerna skildrar visserligen olika öden, men har ändå vissa släktttycken. De är alla dokumentära, även namnen på människor och platser är de verkliga, och de är inte skrivna av yrkesförfattare. De är alla skrivna av kvinnor som velat berätta något om den miljö där de vuxit upp och som de skildrat ibland mest med hat, ibland mest med kärlek.

Gemensamt är också att *möderrarna* intar en central plats i deras tillvaro.

Fäderna däremot är mer perifera, långa tider är de borta på arbete, i Norrland i skogen, för

familiens försörjning. Och så är det brännvinet, hemmens förbannelse. Det är påfallande hur gott om supiga och bråkiga karlar det är i de kvinnliga proletärförfattarnas skildringar, och inte bara Moas — lika gott som om sega och hållfasta "kärningar". (Har det förresten gjorts någon social undersökning av den saken, jag menar manlig och kvinnlig syn på alkoholen i arbetarhemmen?)

Gunda Sjögrens *Åbacka* är kanske minst pessimistisk. Vad hon skildrar är en liten by långt uppe i Västerbotten, en by som försvann då Umeälven reglerades på 1950-talet. Familjen är stor, försörjningsmöjligheterna karga men dock inte hopplösa. Familjen reder sig, inte minst tack vare sin sammanhållning och — antyds det — sin fast grundade religiösa tro.

Denna trosvisshet utmynnar, sedan Gunda kommit till Stockholm som hembiträde bland annat i en prästfamilj, i hennes anslutning till MRA eller Oxfordrörelsen. Här slutar boken som nedskrivits efter en canceroperation i New York med hjälp av Gerd Jonzon.

Linnéa Fjällstedts *Hungerpesten*, förlagd till södra Lappland under hårda nybyggarår på 1890-talet, behandlar liknande motiv men är mycket annorlunda. Det är bottenkiktet som skildras. Och här grinar nöden emot en utan försköning och det finns ingen trosvisshet som hjälper. Det kan ju tyckas att sjuttio, åttio år är ett betryggande avstånd, men enligt förordet upplevde författarinnan ungefär detsamma på trettio och fyrtiotalen, då hon fick bära ansvaret för sin familj. Att mätta elva munnar kan vara besvärligt nog i ett välfärdssamhälle men vad är det mot ett nybygge i den lappländska ödemarken!

Hungerpesten är väl värd att läsas och begrundas. Den berättar enkelt och rakt, tyvärr försvåras dock läsningen — liksom av Åbacka — av samtalen på norrlandsdialekt. Som det här:

— Va en' Jonas Natanele (husfadern) för kar egentligen? Han ligg deve lappa borti Krutberge å dreck å ha livat mens keringa å onga hana hall på fo svält ihäl.

Helga Bergvalls *Jungfru Skär* skildrar liksom *Hungerpesten* samhällets bottenkikt. Men här är det inte fattig-Norrland som skildras utan ett fattig-Stockholm som bara kan jämföras med Fogelströms första proletärschildringar från samma stad. Men nu är tiden 1920-talet! Till det yttre nog så idylliskt, ett litet ruckel uppe på Söders höjder med småaffärer runt omkring och svindlande utsikter. Någon nostalgi visas dock knappast — snart nog flyr Kerstin (huvudpersonen) och hennes mor, själv uppvuxen på landet, från den supiga och brutale fadern till en gård i Uppland. Kristina, modern, trivs på gården trots de hårda arbetsvillkoren, men Kerstin lyckas aldrig finna sig till rätta. Arbetet var tungt, karlarna närgångna, skolgången nödortfittig, och det unga blodet pockade. Alltid fanns längtan till storstaden med och efter åtskilligt kringirrande tog hon sig till slut dit. Här återförenas nu mor och dotter, och det bildar det ljusa slutackordet. För bandet mellan dessa båda okuvliga kvinnor är det bärande i boken, även om man kanske främst fångas av de oförglömliga miljöskildringarna från stockholmsslummen och lantarbetarproletariatet.

Mina många hem, Barn- och ungdomsår 1919—1938, är helt annorlunda. Den är skriven av yrkesförfattarinnan Elsa Gress, enligt Klaus Rifberjg "Danmarks enda arge unga man", och översatt av Brita Edfelt. Den skildrar en originell överklassfamiljs vingliga väg utför, via allt enklare hem, men den gör det med friska färger, levande humor och en trots alla gräl och slitningar stark familjekänsla. Boken har utgetts med stöd från Nordiska ministerrådet, och den är väl värd det.

MPW

Helga Bergvall: Jungfru skär. (Lindblads.)

Linnéa Fjällstedt: Hungerpesten. (LTs förlag.)

Gunda Sjögren: Åbacka. (Idé och kultur.)

Elsa Gress: Mina många hem. Övers. från danskan av Brita Edfelt. (Trevi.)

Tonårsböckerna

som vi lovade skriva om i detta nummer har av utrymmesskäl fått stå över till nästa nummer. Då kommer vi också att ta upp litteratur som rör skolan samt barnens och familjens situation. Samt tips inför höstens studiecirkel...

Din ICA-handlare är sin egen. Och samtidigt en av många.

**Som konsument har du glädje av
att ICA-handlaren är sin egen.**

Självklar omtanke om kunderna.

Din ICA-handlare är sin egen. Han bär själv det direkta ansvaret för sin butik. Det gör honom och hans medarbetare extra måna om sina kunder. I en sådan butik är omtanken om kunden självklar. Det är därför det är så trevligt att handla i en ICA-butik.

**Som konsument har du nytta av
att ICA-handlaren är en av många.**

Varje vanlig vardag handlar över 1 miljon kunder hos oss 4.500 ICA-handlare över hela landet. Inför en helg många, många fler...

Det betyder en oerhörd mängd dagliga kontakter mellan oss som arbetar i butikerna och kunderna/konsumenterna. Det är då du som konsument kan påverka handeln — påverka service, varu-urval, priser och trivsel i butikerna. Genom hur du handlar, vad du handlar, var du handlar — och vad du säger till oss i butiken.

Det är då vi ICA-handlare får reda på hur du som konsument vill ha det. Och det är det som vi sedan tar fasta på!

Till exempel när det gäller att bestämma varu-urvalet i butikerna. Till hjälp har vi vår egen organisation, ICA-företagen med sina distributionscentraler. De är till för att förenkla och förbilliga butikernas inköp. Och för att se till att kunderna och vi handlare får de varor alla vill ha.

Varuurvalet i varje butik formas genom samspelet mellan kunderna, vi i butikerna och de köpmannaägda ICA-företagen.

Det ger konsumentinflytande i praktiken.

Samverkan mellan oss och våra ICA-företag betyder också att vi kan hålla låga priser. Den ger dessutom resurser för konsumentinformation (ICA-kuriren är ett exempel). Och för en gedigen utbildning av handlare och våra medarbetare.

Det är därför du har nytta av att var och en av oss ICA-handlare är en av många inom ICA-rörelsen.

Vill du ha närmare information om ICA-rörelsen så tala med någon av oss, som också kan anvisa kontakt med närmaste distributionscentral. Information kan också erhållas från ICA-förbundet, Odengatan 69, 113 22 Stockholm, telefon 08/22 65 80.

ICA

4500 handlare i samverkan

Susanne Brøgger: Kärlekens vägar och villovägar

Wahlström & Widstrand

Susanne Brøgger ställer sig gärna i strålkastarljuset. Hon agerar ofta provokativt och lyckas reta gallfebern på såväl beskyddare av den borgerliga ideologin som på "goda marxister". Som representant för kvinnorörelsen vrider man sig i fasa när hon i TV-rutan klipper med sina mascaratyngda ögonfransar och talar om "friheten" att klä sig som man känner för, medan hon själv sitter som en symbol för konsumtionssamhällets uniformerade mode. Hon gör det inte lätt för sig och hon gör det inte lätt för oss som faktiskt tycker att hon har ett viktigt budskap heller. Dock; vad Susanne Brøgger gör som privatperson bör inte få skymma sikten för oss att ta det hon skriver på allvar. Hennes senaste bok "Kärlekens vägar och villovägar" är en lika viktig bok som hennes förra "Fräls oss ifrån kärlek".

Jag ska bara kort ta upp tre kapitel i boken som tillsammans innehåller essensen i Susannes ideologi.

ATT VILJA ELLER INTE VILJA är ett tal till den medvetna kvinnan och en provokation mot den politiskt aktiva kvinnan som kan tala sig varm för den ekonomiska revolutionen, men som inte vågar bryta mot konventionerna det allra minsta i sin privata livsföring. Om vi inte börjar bekämpa vår egen rädsla för förändringar, kan vi aldrig skapa ett annat samhälle som är roligare och mer rättvist, menar Susanne. Om vi inte börjar ta oss själva, vår längtan och våra drömmar på allvar så hjälper ingen ekonomisk revolution i världen oss att växa framåt—uppåt.

I titelkapitlet **KÄRLEKENS VÄGAR OCH VILLOVÄGAR** försöker hon sig på att forma en kärleksideologi. Det är ett snårigt och lite väl långt kapitel, men dess innehåll borde kunna fungera som studiematerial och

underlag för diskussioner under ett helt år. "Ingen politisk/ekonomisk seger är värd besväret, om den inte åtföljs av en adekvat kärleksideologi, och en sådan idealbildning uppstår inte automatiskt ur ekonomiska krafter", säger hon... "Vad har vi för GLÄDJE av att upphäva äganderätten till ting, om vi fortfarande trycker varandra platta genom att upprätthålla äganderätten över människor... därför måste vi börja där äganderätten KÄNNES starkast... för det är där den förlamar oss mest".

Många undersökningar visar att kvinnan ägnar nästan hela sin tonårstid och en stor del av sitt vuxna liv åt "kärlek" till man och barn. En del kvinnor viger tom sina liv åt "kärleken". Är det då inte en utomordentligt viktig fråga för kvinnokämpar att börja syna kärleken i sömmarna och analysera dess innehåll?

Slutligen kapitlet **INGEN-MANSLAND** som innehåller Susannes vision. Ingenmansland är det fruktbara tområdet där våra nya medvetandeformer växer fram.

Där är ingen över eller under, där är de patriarkaliska värderingarna och institutionerna oavvändbara — inte för att någon har tagit makten över dem och framskapat en ny maktform utan därför att de där blir precis så onyttiga och destruktiva för ett helt liv som de egentligen är. Men ingenmansland kräver — inte bara en ekonomisk revolution utan också — vår egen inre känslomässiga revolution. För den kan bara kvinnorna gå i spetsen.

"När kvinnor slutar uppträda på arenan i rollen som "den andra", och i stället ställer sig bredvid och säger "jag är", då rämnar det patriarkaliska pansaret och verklig förvirring uppstår, som nästan ingen människa på jorden kan klara att leva med, och som därför blir den centrifugerande kraften fram mot verkligt vara. För dem som har försökt — och som inte dog av det — finns det ingen väg tillbaka."

Gunilla Thorgren

Elvi Sinervo: Kamrat, svik inte

Ordfront

Elvi Sinervo, som nu är 64 år, är Finlands främsta kvinnliga arbetarförfattare men hon är inte mycket känd i Sverige. Några fina dikter från hennes tid som politisk fånge översattes av Elmer Diktonius på 40-talet men först nu kommer det en bok. Tidigare har Vi publicerat två av hennes romaner.

Elvi arresterades på sommaren 1941 när Finland ställde upp på Hitlers sida i anfallet mot Sovjetunionen. Hon sändes till fyra års tukthus därför att hon varit med och grundat Förbundet Finland—Sovjetunionen.

Det är inte sitt eget fängelseliv hon skildrar, det är en kamrat, Marja, som berättar. Marjas man Väinö var kommunist, själv var hon knappast aktiv i partiet. Hon var ung, lycklig, levde för sin man och sin lilla flicka, Pirkko. Så kom vinterkriget, Väinö fick fly och leva i skogarna — någon gång kunde de träffas. — Väinö blev förrådd och skjuten, Pirkko dör. En kamrat, Martti, döms till döden, en förrädare har angett dem alla. Marja luras av en alltför vänlig förhållningsledare att medge ett och annat. Man har lurat i henne en rad lögnor om kamraterna. Hon blir den som sviker, aningslös, okunnig, lurad blir hon skyldig till Marttis död.

De politiska fångarna ser henne inte den första tiden, deras förakt är utan gräns, men sakta accepteras hon. Våren kommer, ryktet sprider sig att Röda Armén är på väg. Hon är ensam, man och barn är döda, men hon lever vidare. Ängsten och självföraktet släpper. Livet återvänder. Läs Elvi Sinervos bok, den ger så mycket av ömhet och känsla i en outhärdligt vrång värld.

E P

BOKKAFÉET KVINNFOLK

har sommarläsningen. Böcker, tidskrifter, skivor, affischer. Vi skickar mot postorder. Rekvirera katalog

Heleneborgsgatan 46
117 32 Stockholm
Tel 08/69 79 70

Sommardikt

Det ogjordas trötthet.
Jag är trött.
Min gräsmatta växer igen.
Hos grannen är den nyklippt

Grannens maskin dånar in i min trötthet.

Han sover inte nästa natt
för muskelvärks träningsvärks skull.

Jag sov inte i gårkväll
för hans gräsklippares skull.
Han kan inte sova därför att han klippte sin gräsmatta för länge.
Jag kunde inte sova för att han klippte.

Idag ligger jag på knä med mina barnbarn.

Vi studerar kryp i en blomma
Blomman som fick leva för att jag var trött
och inte orkade klippa till den.

Hon är ett under av skönhet
en blomgud i sin mjuka fulländning
Hon tackar min trötthet
Jag skonade ett blomliv
Mina barnbarn kommer att minnas blomman
och kanske en gång skona ett blomliv
från klipparens käftar.

Jungfru Marie händer växer i min skonade matta

Fridlyst. Okey.
Du. Jag. Blomman. Vi minns.
Men bara i ett exemplar.

Mina barnbarn skall en gång berätta för barnbarn
Att jag var för trött
Att min gräsmatta inte blev klippt
Och den fick aldrig bli bara grön

På våren var den vit av Anemone nemorosa
och sedan gul av karingtand och primula
och sedan svarthattebrun med Linneus Flora inunder kastanjen
Intill musakodsträti som är ympat
med tre sorters ymp
Min grannes gräsmatta är bara grön

Astrid Pettersson

Bengt Martin-Sonja Åkesson: Vi ses. Brev

Rabén & Sjögren

Två trasiga människor börjar en brevväxling. Först som ett uppdrag för radion, sedan spontant men så småningom med allt fastare planer på en publicering.

Blir det exhibitionistiskt? Det är klart att heter den ena brevskrivaren Sonja Åkesson kommer hennes brev att rymma väsentligheter, naket ärliga rapporter om självstillstånd och situationer, som samtidigt blir allmängiltiga. Allt klart, nyanserat uttryckt.

Mer problematiskt är det då med den andre författaren. Bengt Martin är homosexuell, och det har sin betydelse i det här sammanhanget eftersom hans författarskap just avhandlar hans homosexualitet och hans sexuella förhållande till en vän, som bryts upp under just det år brevväxlingen varar, är ett huvudtema i boken. I Bengt Martins stil finns en förskruvning, ett utlämnande i den hänsynslösa bikten som — någon gång — kan verka koketterande.

"Vi ses" är en lärorik bok på det sättet att man får veta mycket om författandets villkor, plåga och pris. Framför allt Sonja Åkesson skildrar suveränt — vem hade väntat sig annat? — ångesten, ledan, oron och apatin som är hennes arvedel och det pris hon får betala för sitt författarskap.

KW

För oss alla som gillar Sonja

— Åkesson förstås — finns nu hennes dikter från 1957—1965 i en volym med titeln "En värk att anpassa" (Rabén & Sjögren). Det betyder att den innehåller dikter från *Situationer*, *Glasveranda*, *Husfrid*, *Ute skiner solen*. Fast nog vore det fint att ha alla Sonjas dikter i en volym, för oss alla som liksom hon har "en värk att anpassa". Nu är det många man saknar, trots allt.

LW

Eva Adolfsson, Margot Bengtsson, Maria Bergom-Larsson, Rosmari Eliasson, Siv Holm, Sonja Levander, Cecilia Modig, Hanna Olsson, Marta Szebehely, Monica Tegerstedt, Kerstin Vinterhed

Kvinnan i produktionen och familjen, i psykologiska teorier och terapeutisk praktik, i kvinnodrömmar och frigörelsekamp.

Ca 35:— inkl moms

Prisma

ddr kulturcentrum

önskar alla läsare en skön sommar! Vi har semesterstängt från 15/7 men öppnar igen den 16/8

Föredrag—utställningar— film— bibliotek— diskotek—dia- och fotoserier—språkkurser

Beställ vårt månadsprogram!

ddr kulturcentrum

Mäster Samuelsgatan 71
tel. 08/21 29 58, 21 29 64

Box 668
101 29 Stockholm

Krystyna Olszewska, ekonomibiträde:

"Borde inte du också ha dina försäkringar i Folksam?"

Man väljer ju alltid sida. När man går och handlar. När man tankar bilen. Hör man hemma på folk-rörelsesidan är det lätt att välja. Sak samma när det gäller försäkringar. Det finns bara ett företag där facket och andra folk-rörelser har det verkliga in-flytandet. Därför är det självklart för mig att försäkra bilen i Folksam!"

Ny lag - en bättre bilförsäkring

From 1 juli 1976 träder en ny trafikskadelag i kraft. Därmed ändras också bilförsäkringen. De viktigaste nyheterna är att:

- alla personskador — även på föraren — ersätts oberoende av skuldfrågan. Ersättningen kan minskas endast i undantagsfall.
- skada på egendom utanför inblandat fordon ersätts även om föraren inte varit vållande.
- kollisionsskada på eget fordon och transporterat gods ersätts av trafikförsäkringen endast om motparten varit vållande.

(Det ökar behovet av vagnskadeförsäkring.)

Liksom tidigare kan hel-, halv- eller enbart trafikförsäkring tecknas hos Folksam.

Den som har minst bonusklass 5 kan teckna Folksams Skadekonto som är en lågprisförsäkring.

Försäkra konsumentägt!

Du som inte är Folksam-försäkrad, försäkra bilen i "ditt eget" företag. Enklast genom att fylla i kupongen här nedan så kontaktar vi dig.

- ☐ Givetvis skall jag ha min bilförsäkring i Folksam. Kontakta mig i god tid innan nästkommande huvudförfallodag som är _____/_____/_____ (framgår av försäkringsbrevet).
- ☐ Sänd mig upplysningar om Folksams bilförsäkring.

Namn _____

Adress _____

Postnr och ort _____

Telefon _____/_____

Frankeras
ej
FOLKSAM
betalar
portot

FOLKSAM

Marknadssektionen

Svarsförsändelse
Kontonummer 2306
104 60 STOCKHOLM